

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Sayı/Issue 12 (Eylül/September 2023), s. 683-714.
|| Geliş Tarihi-Received: 31.07.2023
|| Kabul Tarihi-Accepted: 15.08.2023
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675
|| DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1335366

Hubeyş et-Tiflisî'nin *Kâmilü't-Ta'bîr'i* ve Türkçe Tercümeleri

Hubaysh al-Tbilisi's Kamil al-Tabir and Its Turkish Translations

İdris ÇETİN*

Öz

Kâmilü't-Ta'bîr XII. yüzyıl bilginlerinden Hubeys et-Tiflisî'nin rüya yorumları ile ilgili Farsça eseridir. Anadolu Selçuklu Devleti sultanı II. Kılıçarslan'a sunulmuştur. Din, dil, edebiyat, tıp, farmakoloji, astronomi, astroloji ve rüya yorumları gibi çeşitli alanlarda otuz civarında eseri olan Hubeys et-Tiflisî'nin en meşhur eseridir.

Kâmilü't-Ta'bîr Türkçeye ilk kez Aydınoğlu İsa Bey (1360-1390) zamanında tercüme edilmiştir. Daha sonra Osmanlı padişahlarından I. Mehmed (1413-1421), II. Murad (1421-1451), II. Bayezid'in şehzadesi Şehinşah (1461-1511) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) dönemlerinde de tercüme edilmiştir. Yavuz Sultan Selim (1512-1520)'e sunulmuş olarak bilinen tercüme aslında Şehinşah b. Bayezid (1461-1511)'e sunulan tercümedir. *Kâmilü't-Ta'bîr*'in dokuz farklı Türkçe tercümesi bulunmaktadır. Bunlardan sekizi Oğuzca biri Çağataycadır. Bu tercümelerden altısının birden fazla nüshası bulunmaktadır. Beylerbeyi Karaca Bey'in emriyle II. Murad devrinde yapılan tercümenin on bir, Kanuni Sultan Süleyman için yapılan tercümenin ise dokuz nüshası tespit edilmiştir. *Kâmilü't-Ta'bîr*'in Farsça aslından ve Kanuni Sultan Süleyman'a sunulan Türkçe tercümesinden ikişer seçki hazırlanmıştır.

Kâmilü't-Ta'bîr alfabetik bir rüya tabirleri ansiklopedisidir. Eserde Arap alfabesine göre sırasıyla her harf bir bölüm oluşturmuş, her bölümde madde başı olan kelimeler alfabetik sıralanmıştır. Türkçe tercümelerinin çoğunda bu düzen korunmuş madde başlarının yanına Türkçe karşılıkları eklenmiştir. Beylerbeyi Karaca Bey'in emriyle II. Murad (1421-1451) döneminde yapılan tercüme ile Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566)'a sunulan tercümede madde başları Türkçedir.

Anahtar Kelimeler: Hubeys et-Tiflisî, *Kâmilü't-Ta'bîr*, Rüya Tabirleri, Tabirname, Türkçe Tercümeler.

Abstract

Kamil al-Tabir is a Persian work on dream interpretations of Hubaysh al-Tbilisi, one of the 12th century scholars. It was dedicated to Kilic Arslan II, the sultan of Anatolian Seljuk State. It is the most famous work of Hubaysh al-Tbilisi, who has around thirty works in various fields such as religion, language, literature, medicine, pharmacology, astronomy, astrology and dream interpretation.

* Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Erzurum/Türkiye, e-posta: cetin_idris@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3975-5801.

Kamil al-Tabir was translated into Turkish for the first time during the reign of Aydinoglu Isa Beg (1360-1390). Later it was also translated during the reigns of Mehmed I (1413-1421), Murad II (1421-1451), Shehinshah (1461-1511), the prince of Bayezid II, and Suleiman the Magnificent (1520-1566) of the Ottoman sultans. The translation, which is known to have been dedicated to Yavuz Sultan Selim (1512-1520), was in fact dedicated to Shehinshah b. Bayezid (1461-1511). There are nine different Turkish translations of *Kamil al-Tabir*. Eight of them are belonging to Oghuz Turkic and one of them belonging is Chagatay Turkic. Six of these translations have more than one copy. Eleven copies of the translation commissioned by Beylerbeyi Karaca Bey during the reign of Murad II and nine copies of the translation for Suleiman the Magnificent were identified. Two abridged versions have been prepared from the Turkish translation dedicated to Suleiman the Magnificent and the Persian original of *Kamil al-Tabir*.

Kamil al-Tabir is an alphabetical encyclopedia of dream interpretations. In the work, each letter formed a chapter in order according to the Arabic alphabet, and the head words of each chapter were arranged alphabetically. In most of the Turkish translations, this order had been preserved and Turkish equivalents had been added next to the head words. In the translation commissioned by Beylerbeyi Karaca Bey during the reign of Murad II (1421-1451) and the translation dedicated to Suleiman the Magnificent (1520-1566), the head words are in Turkish.

Keywords: Hubaysh al-Tbilisi, Kamil al-Tabir, Interpretation of Dreams, Tabirnamas, Turkish Translations.

Giriş

Hubeyş et-Tiflisî XII. yüzyılın başlarında Tiflis'te doğmuş, Bağdat ve Konya'da uzun yıllar yaşamış aynı yüzyılın sonlarına doğru muhtemelen Sivas'ta vefat etmiştir. Tıp, farmakoloji, dil, edebiyat, kıraat, vücûh (çok anlamlılık), astronomi, astroloji ve rüya yorumları gibi çeşitli alanlarda otuz civarında eser vermiş çok yönlü bir bilginidir (Çetin, 2022, s. 171).

Hubeyş et-Tiflisî bütün eserlerini Arapça ve Farsça yazmıştır. Eserlerinden *Kânûnu'l-Edeb*¹, *Beyânu's-Sinâ'a*², *Usûlü'l-Melâhim*³ ve *Kâmilü't-Ta'bîr* Türkçeye çevrilmiştir. Bu çalışmada *Kâmilü't-Ta'bîr* ve Türkçe tercümeleri üzerinde durulacaktır.

Kâmilü't-Ta'bîr

Kâmilü't-Ta'bîr Hubeyş et-Tiflisî'nin rüya tabirleri ile ilgili Farsça eseridir. Anadolu Selçuklu sultanı II. Kılıçarslan'a (1155-1192) sunulmuştur. Mukaddime ve 28 (bazı nüshalarda 29) bölümden oluşmuştur.

Mukaddimesinde Tiflisî, *Sıhhatü'l-Ebdân* adlı eserini tamamladıktan sonra Farsça yazılmış ve her rüyayı üstatların kavilleri ile şerh ve tevil eden alfabetik tabirnamelere baktığını, kimsenin bu ilimde kâmil ve her şeyi ihtiva eden bir rehber meydana getirmediğini, bunun üzerine kendisinin zahmet ve sıkıntı çekerek Sultan-ı Muazzam Ebü'l-Feth Kılıçarslan b. Mesut için böyle bir kitap yazdığını (Ateş, 1945, s. 97) belirtmiştir.

¹ *Kânûnu'l-Edeb*, Müstakîm-zâde tarafından dört cilt hâlinde Türkçeye çevrilmiştir. Bu çevirinin ilk iki cildi Mehmet Öztürk (2021), son iki cildi Abdullah Muaz Güven (2021) tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır.

² *Beyânu's-Sinâ'a*'nın "iki farklı Türkçe tercümesi" vardır (Kara, 2019, s. 11). Halil b. Abdurrahman tercümesi Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yeni Cami 925/5 numaradadır (Kara, 2019, s. 11). Mütercimi bilinmeyen tercümenin ise bir nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Bağdatlı Vehbi 2253/1 numarada (Kara, 2019, s. 9) bir nüshası da Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Araştırmaları Enstitüsü C 1095 (Nov 9) numaradadır (Dmitrieva, 2002, s. 507, nr. 2209).

³ *Usûlü'l-Melâhim* birkaç kez Türkçeye çevrilmiştir. Mütercimi bilinmeyen bir tercümesinin Manisa Yazma Eser Kütüphanesi 45 Hk 1512 (Kıran, 2011, s. 9), Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Isparta İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu 32 Hk 1942/8 (TÜYATOK, 2000b, s. 25, nr. 51), Konya Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi 12040/2 ve Millî Kütüphane Millî Kütüphane Yazmaları Koleksiyonu 06 Mil Yz A 3018 numarada nüshaları bulunmaktadır. Mütercimi bilinmeyen başka bir tercümesi ise Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya 2705/1 numaradadır. Yazıcı Salih eseri *Şemsiyye* adıyla genişleterek nazmen Türkçeye tercüme etmiştir. (Çelebioğlu, 1975, s. 181, 183).

Tiflisî *Kâmilü't-Ta'bîr*'i yazarken faydalandığı kaynakları şöyle sıralamıştır:

Dânyâl'in *Kitâb-ı Usûl*'ü; Ca'fer-i Sâdık'ın *Kitâb-ı Taksîm*'i; Muhammed b. Sîrîn'in *Kitâb-ı Cevâmi*'i; İbrahim-i Kirmânî'nin *Kitâb-ı Düstûr*'u; Câbir-i Mağribî'nin *Kitâb-ı İrşâd*'ı; İsmâil b. Eş'as'ın *Kitâb-ı Ta'bîr*'i; Me'mûnî'nin *Kenzü'r-Rü'yâ*'sı; Abdûs'un *Kitâb-ı Ta'bîr*'i; Câhiz b. İshak'ın *Kitâb-ı Ta'bîr*'i; *Kitâbu Halli'd-Delâyl fi'l-Menâmât*; *Kitâbu Mebâdiyi't-Ta'bîr* Fahrî'nin *Kitâbu İzâhi't-Ta'bîr*'i; *Kitâbü Kâfi'r-Rü'yâ*; *Kitâb-ı Ta'bîr-i Marûf*-ı بطاوس (krş. "Kitâbü't-Ta'bîr li-Batlamyus" Bland, 1856, s. 154); *Kitâbü Müferrihu'r-Rü'yâ*; *Kitâbü Makramati'r-Rü'yâ*; *Kitâbü Tuhfeti'l-Mülûk*; Hâlid-i Isfehânî'nin *Minhâcu't-Ta'bîr*'i; *Mukaddemetü't-Ta'bîr*; *Kitâbü Hakâyıki'r-Rü'yâ*; Muhammed b. Şâhûne'nin *Kitâb-ı Vecîz*'i; *Kitâbü Müteferriki'l-Kelimât*⁴ (Kumeylî, 1394/2015, I, s. 2-3; Hubeyş et-Tiflisî, *Kâmilü't-Ta'bîr*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya 2007, vr. 1b/13-21).

Tiflisî eserini hazırlarken yukarıdaki kaynaklardan yararlandığını ancak bunların ilk altısının, Dânyâl, Ca'fer-i Sâdık, Muhammed b. Sîrîn, İbrahim-i Kirmânî, Câbir-i Mağribî ve İsmâil b. Eş'as'ın tabirlerini tercih ettiğini belirtmiştir (Kumeylî, 1394/2015, I, s. 3).

Mukaddime 16 fasla ayrılmıştır. Her bir fasılda şu konular işlenmiştir:

1. Rüyanın kapsamını ve mizacını bilmek. 2. Rüyanın çeşitleri ve ilginç yanları. 3. Nefis ve ruh. 4. Rüyanın doğruluğunu alametleriyle bilmek. 5. Doğru rüya ile yalan rüyayı bilmek. 6. Rüyalar arasındaki zıtlığı bilmek. 7. Kişilere göre rüyaların farkını bilmek. 8. Fal ve zecr ilmini bilmek. 9. Unutulmuş rüyayı bilmek. 10. Cahillerin sözü ile rüyayı tabir etmek. 11. Vakit ve hâllerin değişmesi ile rüyanın değişmesi. 12. Rüya tabirinin şart ve adabını bilmek. 13. Muabbir ve muabbire soru soranın edebe riayet etmesi hakkındadır. 14. Rüyanın kaç türlü tabir olunduğu hakkında. 15. Tabiri maktûb olan meseleleri bilmek hakkında. 16. Allah, melekler ve peygamberlerin görüldüğü rüyaları yorumlamayı bilmek.

Kâmilü't-Ta'bîr "alfabe sırasına göre tertip edilmiş bir rüya tabirnamesidir" (Ateş, 1945, s. 97). Eserde her harf alfabe sırasına göre bir bölüm oluşturmuştur. Bazı nüshalarda 28, bazılarında ise 29 bölüm vardır. 28 bölümden oluşan nüshalarda ل (lâm-elif/la-) ile başlayan kelimeler ل (lâm/l-) bölümünün başında yer alırken, 29 bölümden oluşan nüshalarda ل (lâm/l-) ve ل (lâm-elif/la-) ile başlayan kelimeler iki ayrı bölümdür:

Hacı Selimağa Yazma Eser Kütüphanesi 545M[ükerrer] ile Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya 2008 nüshalarında "lâm-elif" ile başlayan kelimeler "lâm" harfiyle aynı bölümde⁵ iken, Çelebi Abdullah 226 ile Ayasofya 1727 nüshalarında "lâm" ve "lâm-elif" harfleri iki ayrı bölümdür.⁶

Bu durum eserin Türkçe tercümelerine de yansımıştır. Örneğin II. Murad devrinde yapılan tercüme 28 babdan oluşmaktadır. Bu tercümede "lâm-elif" ile başlayan kelimeler "lâm" harfi ("bâbü'l-lâm") ile aynı bölümdedir. (İÜ NEK TY TY 6631, vr. 183b/6). Meçhul müterciminin "Pes biz dâ'îlerine işâret olındı-kim bu kitâbı Türkiye terceme idevüz. Pes tav' an ve kerhen emre icâbet gösterüp Allâh'dan tevfiķ ve isti'ânet talep idüp *ol Fârsî mücebince hemân ħurûf-ı teheccî üzerine yigirmi sekiz ħurûf* ve on altı faşla terceme idüp..." (Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Genel 4952, vr. 2b/11-14 (Uzun, 2022, s. 86; Taşkın 2022b, s. 100) cümleleri tercümede esas aldığı Farsça nüshanın da 28 bölümden oluştuğunu göstermektedir.

⁴ Bu kitaplar için bk. Bland, 1856, s. 153-159.

⁵ Hacı Selim Ağa 545M, vr. 261b/6; Ayasofya 2008, vr. 165b/1.

⁶ "lâm" Çelebi Abdullah 226, vr. 172a/18; Ayasofya 1727, vr. 406a/1; "lâm-elif" Çelebi Abdullah 226, vr. 199a/16; Ayasofya 1727, vr. 481a/6.

Mir Azam-şah'ın Çağatayca tercümesinde Farsça aslının yapısını anlattıktan sonra "Men hem tağayyür bérmeý şol şüretde Türkî lafzige kéltürdüm ve Kâmilü't-Ta'bîr at koydum. Bir muqaddime *yégirme tokkuz* bāb birle zābt ve ser-encām bérdim" (Staatsbibliothek zu Berlin Ms. or. fol. 916, vr. 3a/15-17) demesi tercümede kullandığı nüshanın 29 bölümden oluştuğunu göstermektedir. Ancak bu tercümenin elimizdeki nüshasında "lām" ve "lām-elif" harfleri tek bölümde ("lām" babında) birleştirilmiştir (Staatsbibliothek zu Berlin Ms. or. fol. 916, vr. 244b/13).

Konusundan dolayı çok ilgi çeken *Kâmilü't-Ta'bîr*'in yurt içi ve yurt dışındaki kütüphanelerde pek çok nüshası bulunmaktadır. Eserden biri alfabetik diğeri konu tasnifli olmak üzere Farsça iki el yazması seçki hazırlanmıştır:

1. *Kâmilü't-Ta'bîr* (Müntehab). "Güzide'î-est ez-kitāb-ı Kâmilü't-Ta'bîr-i Hubeş-i Tiflîsî be-tertib-i ħurūf-i elifbā" (Hubeş-i Tiflîsî'nin *Kâmilü't-Ta'bîr*'inden alfabetik bir seçki) FENHA, 1390/2011, XXV, s. 837).

2. *Ta'bîr-nâme-i Fârsî*, Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Genel 1172. "İn zübde ez-Kâmilü't-Ta'bîr münteħab şod" (Bu seçki *Kâmilü't-Ta'bîr*'den derlenmiştir) Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Genel 1172, vr. 1b/3-4). Bu yazma yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır (Yaman, 2013).

Kâmilü't-Ta'bîr Tahran (1265/1849)⁷, Bombay (1874; 1891⁸), Lahor (1933), Duşanbe (1993), Taşkent (1991), Kum (1994) ve İstanbul'da (2012) yayımlanmıştır. İran'da 1849 yılından itibaren farklı kişiler tarafından defalarca yayımlanan eser son olarak Muhtar Kumeylî tarafından ikisi Türkiye, üçü İran kütüphanelerinden olmak üzere beş nüshası karşılaştırılarak iki cilt hâlinde yayımlanmıştır (Kumeylî, 1394/2015).

***Kâmilü't-Ta'bîr*'in Türkçe Tercümeleri**

Kâmilü't-Ta'bîr Türkçeye ilk kez Aydınoglu İsa Bey (1360-1390) için tercüme edilmiştir (Çetin, 2022, s. 181). Bunun dışında farklı zamanlarda yapılmış birkaç Türkçe tercümesi daha bulunmaktadır. Farklı zamanlarda birkaç kez Türkçeye çevrilmesi şüphesiz "çok beğenildiğinin bir işaretidir" (İzgi, 1998, s. 270). Bu tercümeleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Aydınoglu İsa Bey (1360-1390) için yapılan mütercimi meçhul tercüme
2. Çelebi Mehmed (1413-1421) için Lutfullah b. Fazlullah tarafından yapılan tercüme
3. II. Murad (1421-1451) devrinde Beylerbeyi Karaca Bey'in (ö. 1456) emriyle yapılan mütercimi meçhul tercüme
4. Şehinşah b. Bayezid (sancak beyliği: 1490-1503) için yapılan mütercimi meçhul tercüme
5. Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) için Hızır b. Abdülhadi tarafından yapılan tercüme
6. Ebubekir Paşa için yapılan mütercimi meçhul tercüme
7. Mütercimi meçhul bir tercüme
8. Muhammed bin Nurbahş el-Hüseynî tercümesi

⁷ Taş basması. Bir nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi 6236 numaradadır.

⁸ Bir nüshası İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi Katanov Koleksiyonu 2494 numaradadır.

9. Mirza Hüda Beg için Mir Azam-şah tarafından 1175/1761-62 yılında yapılan tercüme

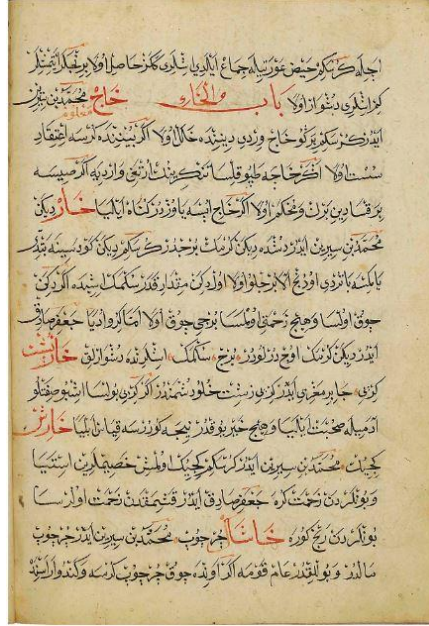
Kâmilü't-Ta'bîr çağdaş Türk lehçelerinden Özbek Türkçesi (Häsäniy, 2008) ve Türkiye Türkçesine (Yılmaztekin vd., 2017) de çevrilmiştir.

Aşağıda bu tercümelemler tek tek ele alınacak, her gruptan bir nüsha ayrıntılı olarak tanıtılacak -mukayeseye imkân vermesi için başından ve sonundan geniş alıntılar yapılacak- diğer nüshalar ise kısaca tavsif edilecektir.

1. Aydınoglu İsa Bey (1360-1390) için Yapılan Mütercimi Meçhul Tercüme

Bu tercümenin nüshasına bir müzayede katalogunda rastlanmıştır (Çetin, 2022, s. 181). Katalogda hakkında verilen bilgi şöyledir:

Ebü'l-Fazl Kemâlü'd-dîn Hubeyş b. İbrâhîm Tiflîsî, *Kâmilü't-Ta'bîr*. Rüyalar ve yorumları üzerine. Osmanlı Türkçesi. 22,5x 16 cm. ölçülerinde, II+207 vr. 15 satır. Siyah mürekkeple nesih yazı. Başlıklar ve madde başları kırmızı mürekkepledir. Mıklepli, kahverengi deri cilt Cemâziyelülâ 853/Haziran-Temmuz 1449 yılı bir Perşembe günü Seydî b. Ali tarafından istinsah edilmiştir. 1b/9'da İsa ibn Muhammed Aydın (1360-1390) için tercüme edildiği kayıtlıdır.⁹

Resim 1. *Kâmilü't-Ta'bîr* Tercümesi (Aydınoglu İsa Bey için),

<https://www.christies.com/lot/lot-abu-al-fadl-kamal-al-din-hubaysh-bin-ibrahim-5556059/?from=salesummary&intObjectID=5556059&lid=1> [Erişim Tarihi: 10.07.2023].

2. Çelebi Mehmed (Mehmed b. Bayezid, I. Mehmed. Saltanatı: 1413-1421) için Lutfullah b. Fazlullah Tarafından Yapılan Tercüme

Çelebi Mehmed için yapılan tercümenin nüshalarını iki grupta toplayabiliriz. Birinci gruptaki nüshalarda tercümenin, ismi belirtilmeyen *kadilkudat* tarafından kendi şakirtlerinden *Lutfullah bin Fazlullah'a*, *Sultan Mehmed b. Bayezid Han* için yaptırıldığı kayıtlı iken; ikinci gruptaki nüshalarda tercümenin *kadilkudat Çelebi'nin* isteği üzerine ismi

⁹<https://www.christies.com/lot/lot-abu-al-fadl-kamal-al-din-hubaysh-bin-ibrahim-5556059/?from=salesummary&intObjectID=5556059&lid=1>;

<https://www.sothebys.com/en/buy/auction/2020/arts-of-the-islamic-world-india-including-fine-rugs-carpets/kamal-abu-al-fadl-b-hubaysh-b-ibrahim-tiflisi> [Erişim Tarihi: 10.07.2023].

belirtilmeyen bir “*muhibb*”i tarafından yapıldığı kayıtlıdır. Buna göre bu tercüme Sultan Mehmed b. Bayezid Han için kadilkudat Çelebi tarafından şakirdi ve muhibbi Lutfullah b. Fazlullah'a yaptırılmıştır (Taşkın, 2022a, s. 126).

İkinci gruptaki nüshalarda mukaddimenin hamdele ve salvele kısmı ilk gruptaki nüshalardan farklıdır; sebab-i telif bölümü ise kısaltılmıştır (Sultan Mehmed b. Bayezid Han isminin geçtiği kısım atlanmıştır).

2.1. I. Grup: Bu gruptaki nüshaların mukaddimelerinde tercüme ismi belirtilmeyen *kadilkudat*n (“hazret-i akzâ kuzâti'l-İslâm”) “*kendü şâgirdlerinden*” *Lutfullah bin Fazlullah'a, Sultan Mehmed b. Bayezid Han için yaptırdığı kayıtlıdır.*

Nüshaları:

2.1.1. Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Burdur İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu “15 Hk 2005”

Kitâbu Ta'bîri'l-Kâmil. 19 satır. 203 varak. 26x17,5-11,5x11 cm. Müstensihî belli değil. İstinsah tarihi 1035/1625-1626. 1b, 2a varaklarında vakıf mührü vardır. Tavsifi için bk. TÜYATOK, 2000a, s. 20, nr. 36. (Burada “*Terceme-i Kâmilü't-Ta'bîr*” adıyla *Keşfü'z-Zünûn* (Kâtip Çelebi, 1971, II, s. 1379-1380) kaynak gösterilerek tercüme Hızır b. Abdülhâdî el-Bevâzicî el-Mavsilî'ye ait gösterilmiştir).

Başı:

(1b/1) Hâmd-i bî-had ve şenâ-yı bî-ad hâlık-ı bî-çün ü bî-çügüneye ki vâhid [ü] şamed [ü] ferd [ü] kâdirdür (2) mâlik [ü] zü'l-celâl [ü] hayy [u] fâtürdür. Râzık-ı halk-ı 'âlem-i zamâyirdür. Hâlık-ı sipîhr [ü] nücüm [ü] 'anâşirdür. (3) Şânî'-i evvel ü âhirdür. Ve hezârân dürüd ü şalavât bizüm peygamberümüz Muhammed Muştafa üzerine (4) olsun ki seyyid-i enbiyâ ve baħr-ı zâhirdür. Hâdî-yi mü'min ve kâtil-i kâfirdür. Daħı şâhâbeleri (5) üzerine olsun ki ve daħı şol fâyife üzerine ki peygamber akribâ ve 'aşâyiridür.

Eser ve müellifi:

(1b/5) Ba'd çün (6) *Kitâbü Kâmilü't-Ta'bîr* ki şeyh-i kebîr fâzıl-ı meşhûr iftiħârü'l-mütekdimmîn kıdvetü'l-müteahħirîn celâlü-(7)'l-milleti ve'd-dîn Hubeş¹⁰ bin el-imâmü'l-merhûmu'l-mağfûr tâcü'l-milleti ve'd-dîn *İbrâhîm et-Tiflîsî* teğammedehü'llâhü (8) bi-ğufrânihi be-tertib-i hûb cemî' kılmış Fârsice. Şöyle ki her kime hâcet olsa hemân sâ'at geñezligile mağşûd (9) hâşıl olurdu. Zîrâ ki ħurûf-ı heceyi ri'âyet kılmışdı hem evvel ħarfinde hem ikinci ħarfinde (10) hem üçüncü ħarfinde. Ba'd ez-ân...

Tercüme sebebi ve mütercimi:

(1b/12) Ammâ nüdemâ-yı hâşş-ı ħazret ve üdebâ-yı erkân-ı devlet... (13) ...bu 'ilm-i ta'bîrün şerefinden ve ol *Kitâbu Kâmilü't-Ta'bîr* üñ tertibinden meger ki (14) şâhenşâh-ı a'zam mevlâ mülûki'l-'âlem müfîzu'l-'adli ve'l-iħşân kâmi' u'l-bid'ati ve't-ıuğyân (15) mâhî'l-cevri ve'l-i'tisâf muħyî merâsimi'l-'adli ve'l-inşâf mümeħhidü kavâ'idi'l-milleti'l-Muħammediyye el-muħtaşşu (16) bi's-sa'âdeti'l-ebediyyeti pâdişâh-ı zemîn ü zamân ki sâye-yi hümâyûnında râħat bulur ins ü cân (17) sulţân bin sulţân şâh-ı 'âlî-nejâd... (2a/6) ...sulţân-ı civân-baħt es-sulţân ğiyâşu-(7)'d-dünyâ ve'd-dîn *Mehmed bin* es-sulţân el-merhûm el-mağfûr es-sa'id eş-şehîd *Bâyezîd Ĥan*... (8) ...beyân kılup (9) ol ta'bîr-i kâmil-i Pârsîyi müţâla'a-yı şerîflerine yitürmişler. Fermân-ı cihân-muţâ' -lâ-zâle muţâ'an- şâdir (10) olmuş ki ol Pârsî kitâb Türk diline terceme olına. Zîrâ ki Rûm kavminün dili Türkîdür (11) tâ her şaħş ki müţâla'a kıla mağşûdını hâşıl eyleye. Ve işâret-i

¹⁰ “Hubeş” ismi burada ve bu grubun diğeri iki nüshasında “Habeş” yazılmıştır (İÜ NEK TY 4650, vr. 1b/7; Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yz B 34, vr. 1b/8). Krş. 13. dipnot.

‘āliyye olmuş ki hâzret-i akzâ (12) kuzâh’l-İslâm enşabu vülâti’l-enâm melâzûl’l-erâmili ve’l-eytâm mükemmel-i ‘ulûmi’l-evvelîn (13) efzâl-i ‘ulemâ’i’l-müte’ahhîrîn mevlânâ hüsâmü’l-milleti ve’d-dîn esba‘a’llâhu zâllehü ‘alâ kâffeti’l-müslimîn kendü (14) şâgirdlerinden birine işâret kıllalar ki ol kitâbı Türkiye terceme eyleye. Bu za‘îf nañif (15) müftekiru ilâ fazli’llâh, *Luftu’llâh bin Fazlu’llâh* -veffağahu’llâhü li-mâ yuhibbühü ve yerzâhü- ihtiyâr kıldılar (16) ki ol fermân yirine yitüre. Egerçi bu za‘îf kul ol şadedde degüldi ammâ imtişâl evâmir-i (17) muţâ‘a kıлмаğ-ıçün be-ğadr-i vüs‘ ol kitâbuñ tertîbini ri‘âyet kıilup terceme oldı.

Sonu:

(203a/1) [Eger görse ki *sırtlana* binmiş düşmene gâlib ola. Eger görse ki *sırtlam* boynına ya arhasına]¹¹ götürmiş gider düşmenün yükin götüre zîr-dest ola. Eger görse ki *sırtlam* kucağına (2) götürdi yaladı yâ *sırtlan* anı götürdi yaladı düşmenden yavuzluk görmeye, (3) ikisi biri biriyle sâzkâr ola. *Ca‘fer-i Şâdık* eydür: Eger görse ki *sırtlan* ile ta‘âm yir (4) düşmen şerrinden emîn ola dañı hayr ve menfa‘at bula. Eger görse *sırtlan* anı ısırđı (5) yâ ŧaladı ol ŧadar zañmet düşmenden göre. Eger görse *sırtlanlar* evine derilmiş çağrışurlar düşmenler şerrinden (6) renc ve ŧatı belâ irişe. Ne‘ûzu bi’llâhi (7) min şerrihim.

Ferağ kaydı:

Temmetü’l-kitâbü bi-‘avni’llâhi te‘âlâ fî sene ħamse ve şelâşine ba‘de elf. [1035/1625-1626].

Resim 2. Kâmilü't-Ta'bîr Tercümesi, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Burdur İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu 15 Hk 2005

2.1.2. Türk Dil Kurumu Kütüphanesi "Yz B 34"

19 satır. 324 varak. 30,2x19,5-20,5x12 cm. Nesih yazı. Müstensihi Salih b. Mehmed b. Şaban. İstinsah tarihi 959/1551. Tavsifi için bk. Cunbur vd., 1999, s. 5-6, nr. 11.

Başı: Ħamd-i bî-ħad ve şenâ-yı bî-‘ad ħâlîk-ı bî-çün ü bî-çügüneye ki vâñid [ü] şamed...

Sonu: ...çağrışurlar düşmenler şerrinden renc ve ŧatı belâ irişe. Ne‘ûzu bi’llâhi min şerrihim.

¹¹ 202b-203a arasından varak düşmüştür. Bu nedenle bu cümle İÜ NEK TY 4650, vr. 287b/6-7’ dan alındı.

Bu nüshanın ilk 100 yaprağı Ramazan Özpinar tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır (Özpinar 2019).

2.1.3. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi "TY 4650"

19 satır. VII+287 vr. 28,5x20 cm. Harekesiz nesih. Başında 7 varaklık fihrist var. Metnin başladığı ilk sayfa tezhipli. Mıklepli yeşil meşin cilt. Müstensih Ahmed es-Sâkî'nin öğrencilerinden Seyyid Mustafa el-Haşimî. İstinsah tarihi Recep 1184/Ekim-Kasım 1770.

Başı: Hâmd-i bî-ḥad ve şenâ-yı bî-ḥ ad ḥâlîk-ı bî-ḥün ü bî-ḥügüneye ki vâhid [ü] şamed...

Sonu: ...çağrışurlar düşmenler şerrinden renc ve kıtâ belâ irişe. Ne'uzu bi'llâhi min şerrihim.

2.1.4. Biblioteca Casanatense "Turchi 2070"

305 varak. 26,6x19 cm. 15 satır. Nesih yazı. Ebü'l-Fazl Hubeyş b. İbhâhîm et-Tiflisî'nin Farsça tabirname yani rüya yorumları kitabının tercümesidir (Bonelli, 1892: 445-46, nr. 5).

Başı: Bism... Hâmd-i bî-ḥad ve şenâ-yı bî-ḥ ad... (Bonelli, 1892, s. 446).

2.1.5. Eleazur Birnbaum koleksiyonu "T78"

Nesih yazı. 24x17,5-19x12,5 cm. 218 varak. 15 satır. Baştan ilk 17 varak (1b-17b), ortalarından muhtelif yerlerinden toplam 23 varak ile son 4 varak (215a-218b) sonradan eklenmiştir (Birnbaum, 2015, s. 389). Asıl *Kâmilü't-Ta'bîr* tercümesi metni 18b-214a arasındadır (Birnbaum, 2015, s. 384). Birnbaum'a göre bu asıl kısım 15. yüzyılın sonu veya 16. yüzyılın başında farklı müstensihlerce istinsah edilmiştir. (Birnbaum, 2015, s. 388). Nüshanın muhtelif yerlerinde *Kâmilü't-Ta'bîr* tercümesi olduğuna dair kayıtlar (Birnbaum, 2015, s. 384) ve 26a ile 127a sayfalarında Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) mührü vardır (Birnbaum, 2015, s. 385, 389). Geniş bir tavsifi için bk. Birnbaum, 2015, s. 384-390, nr. 187.

Birnbaum hazırladığı katalogta bu nüshanın Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) mührü bulunan 26a sayfasının (Birnbaum, 2015, s. 385), bir makalesinde ise bu nüshanın 25b-26a sayfalarının tıpkıbasımını vermiştir (Birnbaum, 2016, s. 47). Bu sayfalar tarafımızdan *Kâmilü't-Ta'bîr* tercümeleriyle karşılaştırılmış ve neticede bu nüshanın Lutfullah b. Fazlullah tarafından Çelebi Mehmed (saltanatı: 1413-1421) için yapılan tercümenin bir nüshası olduğu sonucuna varılmıştır.¹²

2.2. II. Grup: Bu gruptaki nüshaların mukaddimelerinde tercümenin *kadilkudat Çelebi hazretlerinin* ("aḳzâ'l-ḳuzâti ve'l-ḥükkâm melâzû'l-erâmili ve'l-eytâm Çelebi hazretleri") isteği üzerine bir "*muhıbb*"i tarafından Farsçadan Türkçeye tercüme edildiği kayıtlıdır.

Nüshaları:

2.2.1. Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi "Beyazıt 3926"

21 satır. 484 varak. 21,5x15-16,5x9 cm. Nesih yazı. Mıklepli ve şemseli deri cilt. Müstensih belli değil. İstinsah tarihi Safer 1125/Şubat-Mart 1713. Başında ve sonunda Sultan Abdülmecid'in annesi Bezm-i Alem Sultan'ın 1266/1849-50 tarihli vakıf kaydı

¹² Birnbaum'un tıpkıbasımını verdiği 25b-26a sayfaları (Birnbaum, 2016, s. 47) Lutfullah b. Fazlullah tarafından Çelebi Mehmed için yapılan tercümenin İÜ NEK TY 4650 nüshasının 48a/19-49a/7 arasına denk gelmektedir.

vardır. Tavsifi için bk. Ateş, 1945, s. 100. (Burada nüshanın 3926 olan kütüphane kayıt numarası, sehven “2926” olarak yazılmıştır).

Başı:

(1b/1) Hâm-d-i bî-gâyet ol Allâh’a ki bunca biñ ‘acâyib-i maḥlûkâtı yokluḡ ‘âleminden (2) vücûd şahrâsına getürdi ve şükr-i bî-nihâyet ol hâlîka ki dimâḡ hücre-i içre (3) iki şem‘-i nûrânî düzdî tâ kim bu zulumât zindânı içre anuñ pertevi ile (4) luḡf-ı pertevinî görürüz ve iki derece zamîrümüz ḥânesinden açdı tâ anuñ (5) feraḡı ile nidâ-yı “*yâ kavmenâ ecîbû dâ‘iya’llâhi ve âminû bihi*” (Ahkâf suresi 46/31) işidürüz (6) ve daḡı teşrîf Allâh ḥilḡatin bize gönderdi “*veleḡad kerremnâ benî âdeme*” (İsrâ suresi 17/70) ve kendü (7) kemâl-i ḡudretinden cemî‘ ini bir bir yokluḡ şandukından pinhân kıldı tâ gidenlerüñ (8) aḡvâlinde gelenler ‘ibret almaḡ-ıçün ve taḡiyyât-ı bî-pâyân ve şalâvât-ı bî-girân (9) anuñ revânına olsun ol hâdî-yi sübül ve pişvâ-yı rûsül ve ḡulâşa-yı mevcûdât (10) Muḡammed-i Muştafâ’dur. Zîrâ kim âferîniş-i ‘âlem anuñ zât-ı pâki içündür (11) “*levlâk le-mâ ḡalaḡtû’l-eflâk*” (Hadis-i kudsi) ve daḡı anuñ âli ve etbâ‘ı ve eşyâ‘ı (12) üzerine olsun.

Eser ve müellifi:

(1b/12) Ammâ ba‘d bilgil ki bu ‘ilm-i şerîf ve nüşḡa-yı laḡîf-i (13) *Kâmilü’t-Ta‘bîr* ki şeyḡ-i kebîr ve fâzıl-ı şehîr iftiḡârü’l-müteḡaddimîn kıdvetü-(13)’l-müte‘aḡḡirîn celâlü’l-milleti ve’l-ḡaḡ ve’d-dîn *Hubeyş*¹³ el-merḡum maḡfûr (14) tâcü’l-milleti ve’d-dîn İbrâḡim *et-Tiflîsî* teḡammedehü’llâhü bi-ḡufrânihi be-tertib-i (15) ḡüb cem‘ kılmış Pârsî dilince şöyle kim her kime ḡâcet olsa hemân (16) sâ‘at maḡşûdî ḡâşıl olurdu. Zîrâ ḡurûf-ı hecâyı tertîb (2a/1) kılmışdı evvel ḡarfinde hem ikinci ḡarfinde. Ba‘d-ez-ân...

Tercüme sebebi ve mütercimi:

(2a/4) ...Nüdemâ-yı ḡâşş-ı ḡazret ve üdebâ-yı (5) erkân-ı devlet... bu ‘ilm-i ta‘bîrüñ şerefinden ve ol (6) *Kâmilü’t-Ta‘bîr* üñ tertîbinden meḡer ki beyân kıluḡ ol ta‘bîr-i kâmilî müḡâlâ‘a-yı (7) şer[î]flerine yitürmişler. Fermân-ı cihân-muḡâ‘ -lâ-zâle muḡâ‘an- şâdir olmuş ki (8) ol Pârsî kitâb Türkî diline terceme ola kim Rûm kavminüñ dili Türkicedür tâ her şaḡş ki (9) müḡâlâ‘a kıla maḡşûdî ḡâşıl ola ve bu işâret *aḡzâ’l-ḡuzâtî ve’l-ḡükkâm* melâzü-(10)’l-erâmîli ve’l-eytâm *Çelebi ḡazretleri* bu *muḡib*lerine buyurdılar, bu za‘îf daḡı (11) vüs‘-i ḡâḡatince ol kitâbuñ tertîbini ri‘âyet kıluḡ terceme kılduḡ...

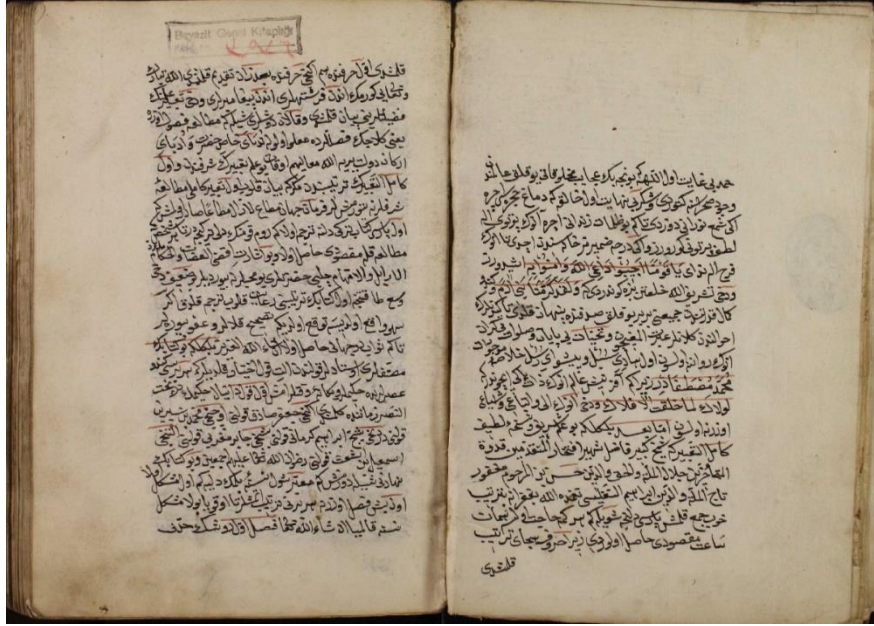
Sonu:

(484b/4) Görse ki *sırtlana* binmişdür düşmene (5) ḡâlib ola. Eḡer görse ki *sırtlam* boynuna veyâ arkasına (6) götürmiş gider düşmenüñ yükin götüre zîr-dest ola. (7) Ve eḡer görse ki *sırtlam* ḡucaḡına götürdi yaladı (8) veyâḡud *sırtlan* anı götürdi yaladı ḡiç vechile (9) düşmenden yavuzluḡ görmeye ikisi biri biriyle sâzkâr (10) olalar ve zindeḡânî ve dostluḡ ideler. Ve daḡı *Ca‘fer-i* (11) *Şâdık* eydür: Eḡer görse ki *sırtlanla* ta‘âm yir (12) düşmen şerrinden emîn ola ve daḡı ḡayr ve menfa‘at bula. (13) Eḡer görse ki *sırtlan* anı ısırdu veyâḡud ḡaladı (14) ol ḡadar kendü düşmeninden zaḡmet göre. Eḡer görse ki *sırtlanlar* (15) evine derilmişler ḡaḡrışurlar düşmenlerinüñ şerrinden (16) renc çeke ve ḡatı belâya ve zaḡmete irişe.

Feraḡ kaydı:

Temme’l-kitâbü bi-‘avni ‘inâyeti’l-Meliki’l-Vehhâb. V’allâhü a‘lem bi’s-şavâb. Taḡrîren fî şehri Şâferi’l-muzâffer min şühûri sene ḡamse ve ‘işrûne ve mi‘ete ve elf [1125/1713].

¹³ “Hubeyş” ismi burada ve bu grubun diḡer iki nüshasında “Hasan” yazılmıştır (Laleli 1660, vr. 1b/12; 06 Mil Yz B 628, vr. 1b/11). Krş. 10. dipnot.

Resim 3. Kâmilü't-Ta'bîr Tercümesi, Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi Beyazıt 3926

2.2.2. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi "Laleli 1660"

19 satır. VIII+370 varak. 21,5x15-16,5x13 cm. Harekeli nesih. Müstensihî belli değil. İstinsah tarihi: Evâhiri Zilkade 995/Ekim-Kasım 1587. Tavsifi için bk. Ateş, 1945, s. 100. (Burada nüshanın 1660 olan kütüphane kayıt numarası, sehven "2926" olarak yazılmıştır).

Başı: (1b/1) Hâmd-i bî-ğâyet ol Allâh'a ki bunca bin 'acâyib-i maḥlûkâtı yokluk 'âleminden vücûd (2) şahrâsına getürdi...

Sonu: (370b/11) Görse ki *sırtlama* binmişdür düşmene gâlib ola. Ve eger görse (12) ki *sırtlam* boynuna veyâ arkasına götürmüş gider düşmenüñ yükün götüre zîr-(13)dest ola. Eger görse ki *sırtlam* kucağına götürdi yaladı veyâhüd ki (14) *sırtlan* anı götürdi yaladı hiç (15) vechile düşmenden yavuzluk görmeye (16) ikisi biri biriyle sâzkâr olalar (17) ve zindegânî ve dostluk ideler.

2.2.3. Milli Kütüphane "06 Mil Yz B 628"

19 satır. 372 varak. 35x22-25,5x18,5 cm. Harekeli nesih. 1b-2a arasından varaklar düşmüş. Sayfalar tamir görmüş. Müstensih ve istinsah tarihi belli değildir.

Başı: (1b/1) Hâmd-i bî-ğâyet ol Allâh'a ki bunca biñ 'acâyib maḥlûkâtı yokluk 'âleminden vücûd şahrâsına getür[di]...

Sonu: (372b/10) Görse ki *sırtlama* binmişdür düşmene gâlib (11) ola. Görse ki *sırtlam* boynına ya arkasına götürmüş gider düşmenüñ yükün götüre zîr-dest ola. (12) Ve eger görse ki *sırtlam* kucağına götürdi yaladı yâ *sırtlan* anı götürdi yaladı düşmenden yavuzluk (13) görmeye ikisi biri biriyle sâzikâr ola. *Ca'fer-i Şadık* eydür: Eger görse ki *sırtlamla* (14) ta'âm yir düşmen şerrinden emîn ola, daḥî hayr ve menfa'at bula. Eger görse ki (15) *sırtlan* anı ısırdı ya taladı ol kadar düşmenden zahmet göre. Ve eger (16) görse ki *sırtlanlar* evine dirilmişler çağrışurlar düşmenler (17) şerrinden renc ve katı belâ irişe. Ne'uzu bi'llâhi (18) min şerrihim. V'allâhü a'lem.

3. II. Murad (1421-1451) devrinde Beylerbeyi Karaca Bey'in (ö. 1456) Emriyle Yapılan Mütercimi Meçhul Tercüme

Bu gruptaki nüshaların mukaddimelerinde “*Murâd bin Muhammed Han*” (1421-1451) devrinde “*begler begi Karaca Beg*”in (ö. 1456) emriyle bir “*dâ'i*”si tarafından tercüme edildiği kayıtlıdır.

Nüshaları:

3.1. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi “TY 6631”

Hâzâ Kitâbü Ta'bîr-nâmei'l-Kâmil. 17 satır. 202 varak. 28x17,5 cm. Harekeli nesih. Amasya'da Mustafa b. Abdi tarafından istinsah edilmiştir. İstinsah tarihi: Evâsıt-ı Zilkade 1046/Nisan 1637.

Başı:

(1b/1) Bism... (2) Şükr-i bî-ḥad ve şenâ-yı bî-‘ad ol ḥudâ-yı vedûda ki (3) aḥad u şamed ü kâdirdür ve ḥamd-i bî-kıyâs ol mâlik-i zü'l-celâle ki (4) fâtırdur ve râzık-ı ḥalk ve ‘âlim-i zamâyirdür ve ḥâlık-ı sipih ü nücüm ü ‘anâşırdur (5) ve sâtir-i ‘uyüb ve menâfi‘-i evvel ve âḥırdür. Şad hezârân şıla-yı şalavât-ı (6) zekiyyât ve taḥıyyat-ı mütevâliyyât ol server-i kâ'inât ve mefḥar-ı mevcûdât (7) Muḥammed-i Muştafâ üzerine olsun kim...

Eser ve müellifi:

(1b/10) Ammâ ba‘du bilgil kim bu Kitâbü *Kâmilî't-Ta‘bîr*üñ (11) müellifi *Şeyḫ Ḥakîm Ebü'l-Fazl Ḥüseyn ibn-i İbrâhîm ibn-i Muḥammed* (12) *et-Tiflîsî* rahmetu'llâhi ‘aleyhi buyurur ki...

Tercüme sebebi ve mütercimi:

(2b/4) Meger bu Farsî ta‘bîr kitâbı (5) seyyidü'l-ümerâ ve'l-ekâbir müstecmi‘ u'l-me‘âli ve'l-mefâḥir *begler begi Karaca Beg* ki (6) ‘adl-ile meşhûr ve ḥilm-ile mezkûrdur Sulṭânü'l-İslâm ve'l-müslimîn *Murâd bin* (7) *Muḥammed Ḥan* katında maḳbûldür... sem‘ine irişdi. (8) Maẓmûn-ı kitâbdan vâkıf olup diledi-ki Fârsiden Türki diline tercüme ola (9) tâ kim ziyâde maḥfûz ve maḥzûz ola. Pes biz dâ‘îlerine işâret olundu-kim (10) bu kitâbı Türkiye tercüme idevüz. Pes tav‘an ve kerhen emrine icâbet (11) gösterüp Allâh sübhânehü ve te‘âlâ’dan tevfiḳ ve isti‘ânet taleb idüp ol (12) Fârsî mücebince hemân ḥurûf-ı teheccî üzerine tertîb idüp on altı faşla tercüme (13) kılmğa iḳdâm itdük...

Sonu:

(202a/6) *Yişim* [harekeli]: Muḥammed bin Sîrîn eydür: Eger görse ki çok *yişim* var ‘avratlar-(7)dan mâl ḥâşıl eyleye. Düşde *yişim* bir bî-‘aşıl ‘avratdur ki anı dileye. (8) Eger ‘avratı olsa kıızı toğa. Muḥammed bin Sîrîn eydür: Her ki[m] (9) kendüzin yabânda veyâ yazıda görse katılıktan necât bula ve ṭarlıḳdan ḳurtıla (10) ve günâhından tevbe eyleye (11) ve ḥastalılıktan şifâ bula (12) ve zaḥmetden emîn ola. Âmîn.

Ferağ kaydı:

Ḳad vaḳa‘a'l-ferâḡu ‘an-tesvîdi hâzâ'l-kitâb bi-‘avni'llâhi'l-meliki'l-vehhâb ‘alâ yedi aḳalli'l-ibâd Muştafâ bin ‘Abdî fî beldeti Âmâsiyye fî evâsıtı şehri Zî'l-ḳa‘de. Sene sitte ve erba‘îne ve elf. [Evâsıt-ı Zî'l-ḳa‘de 1046/Nisan 1637].

Resim 3. Kâmilü't-Ta'bîr Tercümesi, İÜ NEK TY 6631

3.2. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi "Genel 4952"

15 satır. 231 varak. Harekeli nesih. 21,5x30,5-11x19,5 cm. Kahverengi meşin cilt. Mahidevran Hatun (ö. 1581)'un vakfıdır (ilk ve son sayfada vakıf kaydı vardır). Eser tamir görmüş, ilk sayfada tamir kâğıtları yazının bir bölümünü kapatmıştır. Son varığın yarıya yakını yırtılmış/kopmuştur. Tavsifi için bk. Ergin, 1950, s. 107-108 ("Müze Kitaplığı E 4/1251").

Bu nüshanın ilk 65 yaprağı Sümevra Taşkın tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır (Taşkın, 2022b). Yine bu nüsha İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet K15/2 nüshasıyla karşılaştırılarak Mehmet Fatih Uzun tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır (Uzun, 2022: 2, 83).

Başı: (1b/1) Şükr-i bi-ḥad ve şenā-yı bi-^cad ol ḥudā-yı... (tamir görmüş, yazı kapatılmış)

Sonu: (231b/1) *Yeşim:* Muḥammed bin Sîrî'n eydür: Eger görse ki çok *yeşim* var ^cavratlardan (2) māl ḥâşıl ide. Ve düşde *yeşim* bir bi-^caşıl ^cavratdur (3) ki anı dileye. Eger ^cavrat (4) olsa kıızı (5) toğa.

3.3. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi "Ayasofya 1732"

Kitâb-ı Ta'bîr-nâme. 119 varak. 18,5x25,5-12,5x19,5 cm. Satır sayısı değişik. Harekeli nestalik ile başlayıp 12b'den itibaren harekesiz devam etmiş. Tavsifi için bk. (Erdoğan-Öztürk, 1995, s. 75).

Başı: (1b/1) Bism... (2) Şükr-i bi-ḥad ve şenā-yı bi-^cad ol ḥuzā-yı vedūda ki aḥad u şamed ü kâdirdür...

Sonu: (119a/28) *Yeşim:* Muḥammed bin Sîrî'n eydür: Görse ki çok *yeşim* var ^cavratlardan māl ḥâşıl ide. (29) [Ve düşde *yeşim* bir bi-^caşıl] ^cavrat ola ki anı dileye. Eger ^cavrat olsa kıızı toğa. *Yapalağ* görmek... (30) ...görmekde hiç ḥayr yokdur. V'allāhu a'lem.

3.4. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı "Belediye Yazmaları 0.55"

Hâzâ Kitâbü Kâmilî't-Ta'bîr... 19 satır. 192 varak. 21,5x14,5-15,5x8,5 cm. Harekesiz nesih. Ahmed b. Abdülcilil tarafından 1164/1750-1751 yılında istinsah edilmiştir.

Başı: (1b/1) Bism... (2) Şükr-i bi-had ve şenâ-yı bi-^çad ol ħudâ-yı vedûda ki ahad ve şamed ve kâdirdür...

Sonu: (192b/14) *Yeşim:* Muhammed bin Sîrî'n eydür: Görse ki çok *yeşim* var ^çavratlardan mâl ħâşıl ide. Düşde *yeşim* bir bi-^çaşıl ^çavratdur ki anı dileye. Eger ^çavrat olsa kıızı doğa. Allâhü a'lem.

3.5. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı "Muallim Cevdet K15/2"

13 satır. Harekeli nesih yazı. 25x17-18x10,5 cm. Baştan eksik. Mevcut kısmı 298 vr. (11a-308b).

Kâmilü't-Ta'bîr'in iki ayrı tercümesi bir arada ciltlenmiştir. Toplam varak sayısı 308'dir. Bunun ilk on varağı (1b-10b arası) *Kâmilü't-Ta'bîr*'in Şehinşah b. Bayezid için yapılan tercümesine aittir (bk. 4.4.). Diğer 298 varak (11a-308b arası) ise aynı eserin Sultan II. Murad devrinde Karaca Bey'in emriyle yapılan tercümesine aittir. İlki harekesiz ikincisi harekeli nesih ile yazılmıştır. İlki mukaddimenin "*fâl ve zecr*" ile ilgili 8. faslında kalmış; ikincisi mukaddimenin "*rûh ve nefis*" ile ilgili 3. faslıyla başlamaktadır. Biri son dan diğeri baştan eksik bu farklı tercüme ler sonradan birleştirilerek ciltlenmiştir.

Başı: (Başından yaklaşık 5 (beş) varak düşmüştür. Mevcut kısmı mukaddimenin *ruh ve nefis* ile ilgili 3. faslıyla başlar ve yukarıda bu grubun 1. sırasında tanıtılan İÜ NEK TY 6631 nüshasında vr. 6a/5'e tekabül eder).

(11a/1) (eksiktir) ...anun te'vîli ise vâĥı^ç olur ve ħul düş görür te'vîli (2) efendisine râci^ç olur. *Faşl*rûhı ve nefsi zıkr ider...

Sonu: (İlk satır tamir kâğıtlarının altında kalmış).

(308b/2) ...çok *yeşim* var [^çavratlardan mâl ħâşıl] ide. Düşde *yeşim* bir bi-^çaşıl ^çavra[t dur ki] (3) anı dileye eger ^çavratı olsa kıızı toğa. Muhammed bin Sîrî'n eydür ki ke[ndüzin] (4) yabânda yazıda görse ħatılığdan necât bula ve ħarlığdan [ħurtila] (5) günâhından tevbe eyleye ve ħastalıkliden şifâ bula ve zaĥmetden emîn (6) ola.

3.6. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi "TY 6630/1"

17 satır. Harekeli nesih. 28x17,5 cm. Müstensihî ve istinsah tarihi belli değil. Başından bir varak düşmüştür. Mecmuanın ilk eseridir (vr. 1a-183b). İkinci eseri ise aynı kalem den çıkmış "*Târih-i Kostantiniyye kim İstanbul'dur*" başlıklı bir risaledir (vr. 184a-188b).

Başı: (Baştan bir varak düşmüştür. Mevcut kısmı yukarıda bu grubun 1. sırasında tanıtılan İÜ NEK TY 6631 nüshasında vr. 2a/9'a tekabül eder).

(1b/1) (eksiktir) ...ki her birisi bir kâmilüñ te'lîfi ve maĥbûludur. İhtiyâr idüp bu kitâbı cem^ç itdüm...

Sonu: (183b/3) *Yeşim:* Muhammed bin Sîrî'n eydür: Eger düşde (4) görse ki çok *yeşim* var ^çavratlardan mâl ħâşıl ide. Düşde *yeşim* bir bi-^çaşıl ^çavratdur ki (5) anı dileye eger ^çavratı olsa kıızı toğa ve's-selâm. *Yapalağ* görmek (6) bir uğrı ola ve anı görmekte hiç ħayır yokdur, (7) dimişler ve's-selâm.

3.7. Universitäts-und Landesbibliothek "Sachsen-Anhalt Halle Qu. Cod. 217e/2"

Şemseli, kahverengi deri cilt. 21x15,5-15,5x10,5 cm. Nesih yazı. 17 satır. 8b-189 arasındadır. Başlıklar kırmızı mürekkeplelidir. İstinsah tarihi 17. yüzyılın ilk yarısı (Fliege, 1982, s. 342).

Ebü'l-Fazl Hüseyin ibn İbrâhîm ibn Muhammed et-Tiflisî'nin *Kâmilü't-Ta'bîr* adlı eserinin Türkçe tercümesidir. Mecmuanın ikinci eseridir. İlk eseri "*Târih-i Kostantiniyye kim İstanbul'dur*" (1b-6b) başlıklı bir risaledir (Fliege, 1982, s. 342).

Bu nüsha da önceki (3.6. İÜ NEK TY 6630/1) nüsha gibi "*Târih-i Kostantiniyye kim İstanbul'dur*" başlıklı risale ile aynı mecmuadadır.

3.8. İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi "152"

Hâzâ Kitâbü Ta'bîr-nâme-yi kebîr. 434 s., 17 str., talik yazı, 26,2x16,5-18x11 cm. Müstensihî Kâtib Şu'ayb b. Hâfız Habîb (Yazar, 2016, s. 384, nr. 48).

Baş: Şükr-i bî-ḥad ve şenâ-yı bî-ḥ ad ol ḥuzây-ı vedûda ki aḥad u şamed ü ḳâdirdür...

Sonu: ...eger 'avrat olsa kıızı doğa. *Yapalaḳ görmek:* Düşinde anı görmekte ḥiç ḥayr yoḳdur ve's-selâm (Yazar, 2016, s. 384, 48).

3.9. Kayseri Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesi "Raşid Ef. 1374"

15 satır. 232 varak. 29,5x20,4-18,2x11,7 cm. Harekesiz nesih. Müstensihî belli değil. 994/1585-1586 yılının Kurban Bayramı'nda istinsah edilmiştir.

Baş: (Baştan bir varak düşmüştür. Mevcut kısmı yukarıda bu grubun 1. sırasında tanıtılan İÜ NEK TY 6631 nüshasında vr. 2b/8'e tekabül eder).

(1b/1) (eksik) ...kitâbdan vâḳıf olup diledi-ki Fârsîden Türkîye terceme (2) ola tâ kim ziyâde maḥfûz ve maḥzûz (yazmada tekrar "maḥfûz") ola. Pes biz dâ'îlerine işâret (3) olındı-kim bu kitâbı Türkîye terceme idevüz. Pes ḫav' an ve kerhen emre (4) icâbet idüp Allâh'dan tevfiḳ ve isti'ânet tâleb idüp (5) ol Fârsî mücebince hemân ḥurûf-i tehecî üzerine yigirmi sekiz (6) ḥurûf, on altı faşla terceme idüp iḳdâm itdük. Ammâ ümîz...

Sonu: (231a/8) *Yeşim:* (9) Muḥammed ibn Sîrîn eydür görse-ki çok (10) *yeşim* var 'avratlardan mâl ḥâşıl ide (11) Düşde *yeşim* bir bî-ḥaşl 'avratdur ki anı dileye. 'Avrat olsa kıızı toḳa.

3.10. Millî Kütüphane Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu "06 Mil Yz A 9890"

Serlevhada "*Ta'bîr-nâme-yi İbn-i Sîrîn*" yazmaktadır. Müstensihî ve istinsah tarihi belli değil. 15 satır. 254 varak. 23x15-18x11 cm. Harekeli nesih.

Mukaddimesinin ilk sayfası (1b) bu gruptaki diğer nüshaların mukaddimelerinden farklıdır. (Taşkın 2022b: 14). Meçhul mütercim bu ilk sayfada İbn Sîrîn tabirnamesini diğer tabirnamelerden üstün ve daha anlaşılır gördüğü için Türkçeye çevirmeye karar verdiğini söyler (1b/8-9) fakat metin 2a'dan itibaren II. Murad devrinde Karaca Bey'in emriyle yapılan tercüme ile devam eder. Ayrıca II. Murad devrinde yapılan tercümenin nüshalarında geçen "*Murâd bin Muhammed Han*" (II. Murad, 1421-1451) ismi yerine bu nüshada "*Muhammedü'bnü Murâd*" (III. Mehmed, 1595-1603) ismi yer almaktadır.

Baş: (1b/1) Bism... (2) El-ḥamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn ve'l-âḳâbetü li'l-müttaḳîn ve lâ 'udvâne (3) illâ 'ale'z-zâlimîn ve's-şalâtü ve's-selâmü 'alâ ḥayri ḥalkihi (4) Muḥammedin ve âlihi ve şaḫbihi ecma'in. Ammâ ba'd bu faḳîr-i ḥaḳîr (5) gördüm ki...

Sonu (254a/13): *Yeşim*: Muḥammedü'bni Sîrîn eydür: Eger görse ki çok *yeşim* var 'avratlardan (254b/1) māl ḥāşıl ide. Düşde *yeşim* bir bi-'aşıl 'avratdur ki anı dileye. Ve eger 'avrat olsa kıızı toğa.

3.11. Süleymaniye Kütüphanesi "Hacı Mahmud 6237 "

Serlevhada kırmızı mürekkeple "*Hâzâ Kitâbu Ta'bîr-nâme*" (sonradan farklı bir kalemle, siyah mürekkeple yanına "*İbn-i Sîrîn*" eklenmiş, altına da "*İbn Sîrîn'dür gaflet olunmaya*") yazmaktadır. 21 satır. 169 varak. Harekeli nesih. 26x16,5-21x11,5 cm. Müstensihî belli değil. Erzurum'da 1040/1631 yılında istinsah edilmiştir.

Bu nüshanın da mukaddimesinin ilk sayfası (1b) bu gruptaki diğer nüshaların mukaddimelerinden farklıdır. Metin 2a'dan itibaren Karacabey tarafından II. Murad devrinde yaptırılan tercüme ile devam eder.

Başı: (1b/1) Bism... (2) Ḥamdü hezâr ve şenâ-yı bî-şümâr ol vâhidü'l-ḳahhâr ve ol 'aẓîmü'ş-şân (3) ve ḳadîmü'l-iḥsân perverdigâra olsun ki...

Sonu: (169a/16) *Yeşim*: Muḥammed bin Sîrîn eydür: Eger görse-ki (17) çok *yeşimi* var 'avratlardan māl ḥāşıl ide. (18) Düşde *yeşim* bir bi-'aşıl 'avratdur ki anı (19) dileye. Eger 'avratı olsa kıızı vücûda gele. Allâhü a'lem.

4. Şehinşah b. Bayezid (1461-1511) için Yapılan Mütercimi Meçhul Tercüme

Şehinşah (1461-1511), II. Bayezid'in Hüsnüşâh Sultan'dan olma oğludur (Uluçay, 1959, s. 108). 1481-1498 yılları arasında Manisa'da sancak beyliği yapmış, annesi Hüsnüşâh Sultan'ın Manisa'da 1490 yılında yaptırdığı Hatuniye camii (Uluçay, 1959, s. 108) kütüphanesine 140 ciltlik küçük bir koleksiyon hediye etmiştir (Parmaksızoğlu, 1959, s. 18). 1498 yılında Konya valisi olmuş 5 Rebiyülahir 917/2 Temmuz 1511 ölüm tarihine kadar bu görevde kalmıştır (Uluçay, 1959, s. 116-117).

Şehinşah b. Bayezid'e sunulan tercüme müterciminin Arapça mukaddimesiyle başlar. Mukaddimedede mütercim ismini vermez kendinden Allah'ın rahmetine muhtaç fakir ve hakir bir kişi ("*faḳîrû'l-ḥaḳîr el-muḥtâcü ilâ rahmeti rabbihi'l-ḳadîr*") olarak bahseder, *Kâmilü't-Ta'bîr*'in Farsçadan Türkçeye ekleme ve değiştirme yapılmaksızın ("*min ğayri'z-ziyâdeti ve't-taġyîr*") tercüme edilmesinin kendisine Şehinşah b. Bayezid tarafından emredildiğini, kendisinin de gücü nispetinde bu işi yaptığını söyler.¹⁴

Bu tercümenin diğer tercümelere farkı mütercime ait mukaddimesinin Arapça oluşu ve mütercim ekleme ve değiştirme yapmadığını yani eserin aslına sadık kaldığını belirtmesidir.

Nüshaları:

4.1. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi "Revan Köşkü 1769"

29 satır. 300 varak (baştan on varağı fihristtir). Güzel nesih yazı. 28x17,5-21x11 cm. Hazine-yi Hümayûn Çukadarı Yakup Efendi tarafından 1186/1772-1773 yılında istinsah edilmiştir. Tavsifi için bk. Ateş, 1945, s. 99.

Bu nüshadan ilk bahseden Ahmet Ateş olmuştur. Ateş bu nüshayı "Yavuz Sultan Selim namına yapılmış müellifi meçhûl bir tercüme" (Ateş, 1945, s. 99) olarak tanıttıktan sonra bu nüsha literatüre Yavuz Sultan Selim için yapılan tercüme olarak girmiştir. (İzgi,

¹⁴ *Kâmilü't-Ta'bîr Tercümesi* TSMK Revan 1769, vr. 11b/11-17; İÜ NEK TY 5026, vr. 1b/15-2a/1; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet K15/1, vr. 1b/13-2a/4.

1998, s. 270; Yazıcı, 2004, s. 415; Nağisoğlu, 2011, s. 55; Memmedli, 2018, s. 50 vs).

Ahmet Ateş'in nüshanın başından eski harflerle yaptığı alıntıda da *Şehinşah* ("Şāhenşāh bin Sulţān Bāyezīd Ḥan" 1b/11) ismi yerine sehven¹⁵ *Selim* ("Selīm bin es-Sulţān Bāyezīd Ḥan") (Ateş, 1945, s. 99) ismi yer almıştır.

Aşağıdaki alıntılarda ve tıpkıbasımda (1b/11) görüldüğü gibi bu nüsha Şehinşah b. Bayezid için yapılan tercümenin nüshasıdır.

Başı:

(1b/1) Bism... (2) El-ḥamdü li'llāhi'l-lezī ḥalekanā mine'l-ʿademi bi'l-cūdi ve'l-kerem ve ʿallemenā bi-teʿvili'l-eḥādīşi ve'z-zamā'iri mā lem-na'lem (3) ve kerremenā bi'l-ʿilmi ve'l-İslāmi ʿalā cemi'i'l-ümem ve's-şalātü ve's-selāmü ʿalā resūlihi kāmī'i'l-küfri ve'z-zulmi (4) nebiyyü'r-raḥmeti ve imāmü'l-e'immeti ve sirācü'l-ümme'ti'l-müntecibi min ḫineti'l-keremi ve sülāleti'l-mecdi'l-aḳdemi ve ʿalā (5) ālihi'l-kirāmi'l-ʿizām ve'l-lezīne tebe'ühüm bi-iḥsānin ilā yevmi'l-ḳiyām ve ba' du

Sunulduğu kişi ve mütercimi:

(1b/5) Ve ba' du fe-inne's-sulţāne-(6)'l-a' zam... (11) ...es-sulţānü'bni's-sulţān Sulţān Şahenşah bin Sulţān Bāyezīd Ḥan ḥallede'llāhü (12) milkehümā... (13) ...lemmā (14) ümire'l-fakīrū'l-ḥaḳīr el-muhtācū ilā raḥmeti rabbihi'l-ḳadīr en üreccime hāze'l-kitābe'l-müsemmə bi-Kāmili-(15) 't-Ta'bir bi'n-naḳli mine'l-lisāni'l-Fārsi ilā'l-lisāni't-Türkī min ḡayri'z-ziyādeti ve't-tagyiri (16) femtüşileti'l-emrū'l-ʿālī... fetereccemtühü ve naḳaltühü ilā'l-lisāni-(17)'t-Türkī bi-ḳaderi'l-istiḫāti mütevekkilen ʿalā'r-rabbi'l-kerīm ve'r-ra'ufü'r-raḫīm innehü hüve'l-ḳadīrū-(12a/1)'l-ʿalim. Şöyle dir Şeyḫ Ḥakīm Ebü'l-Fazl Ḥüseyn bin İbrāhīm bin Muḥammed et-Tiflîsî: Çünkü (2) *Şihhatü'l-ebdān* te'lifinden fāriḡ oldum...

Sonu:

(289b/12) *Yüz ya'nī pars*: İbn-i Sīrīn eydür: *Pars* görmek düşde bir düşmen (13) ola ki anuñ düşmenliḡi zāhir ola... (26) ...Ve eger göre ki *parsı* boynı üzerine veyā arḳası (27) üzerine götürmiş gider delālet ider ki düşmen yükün çeke ve anuñ eli altında ola. Ve eger (28) göre ki *pars* anı kuçdı ve yiyledi veyā ol *parsı* kuçup öpdü delālet ider ki düşmendenden (29) yaramazlık görmeye ve her ikisi bir biriyle müdārā ve sāzkārliḡ ideler. Ca'fer eydür: Eger göre ki (290a/1) *parsı*la ḫa'ām yir delālet ider ki düşmen şerrinden emīn ola ve düşmendenden ḫayr (2) ve menfa'at bula. Ve eger göre ki *pars* anı ışırdı veyā ḫırmaladı (3) delālet ider ki ol *pars*dan yitişen zaḫmet miḡdārı aña (4) düşmendenden elem ve zarar yitişe. Ve eger göre ki bir sarāyda (5) veyā mevzi'de *pars*lar çaḡrışurlar delālet (6) ider ki düşmenler sebebiyle (7) aña zaḫmet ve elem (8) yitişe. (9) Temmet.

¹⁵ *Kâmilü't-Ta'bir*'in başka bir tercümesinin Laleli ve Beyazıt (eski "Umumî") nüshalarının sırasıyla 1660 ve 3926 olan kayıt numaraları da aynı makalede sehven "2926" (Ateş, 1945, s. 100) olarak verilmiştir.

Resim 3. *Kâmilü't-Ta'bîr Tercümesi*, TSMK Revan Köşkü 1769

4.2. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi "TY 5026"

Hâzâ Kitâbu Kâmilî't-Ta'bîr. 19 satır. Harekeli nesih yazı. 454 vr. 34x23,5 cm. Yıldızlı mor meşin cilt. Başta sekiz sayfa fihristi vardır. Konya'da 9 Rebiyülahir 916/16 Temmuz 1510 tarihinde istinsah edilmiştir. Mütercimi belli değildir. Bu nüsha sunulduğu Şehinşah b. Bayezid'in Konya valiliği döneminde Konya'da ölümünden bir yıl önce istinsah edilmiştir.

Başı: (1b/2) El-ḥamdü li'llâhi'l-lezî ḥaleḳanâ mine'l-'ademi bi'l-cüdi ve'l-kerem ve 'allemenâ bi-te'vîli'l-çĥâdîşi (3) ve'z-zamâ'iri mâ lem-na'lem ve kerremenâ bi'l-'ilmi ve'l-İslâmi 'alâ cemî'i'l-ümem...

Sonu: (454a/5) *Yûz ya' ni pars:* (6) İbn-i Sîrîn eydür: *Pars* görmek düşde bir düşmen ola ki anuñ düşmenliğı zâhir ola... (454b/8) ... Ve eger göre ki bir sarâyda (9) veyâ mevzi' de *parslar* çağrışurlar (10) delâlet ider ki düşmenler (11) sebebiyle aña zaḫmet ve elem (12) yitişe.

4.3. Dârü'l-Kütübî'l-Kavmiyye [Mısır Millî Kütüphanesi] TY "Maarif-i Esrâr-ı Türkî 31"

45 satır. 364 vr. 22x34 cm. Mütercim adı kayıtlı değil. İstinsah tarihsiz. Müstensihî III. Mustafa döneminde (1171-1187/1757-1774) müezzîn-i şehriyarî Süleyman. (FMTO, 1987, s. 246, nr. 945).

Başı: El-ḥamdü li'llâhi'l-lezî ḥaleḳanâ mine'l-'ademi bi'l-cüdi ve'l-kerem... ve ba'd fe-inne's-Sultāne'l-a'zam Sultān *Şāhenşāh ibn Sultān Bāyezîd Han*... lemmâ ümire'l-faķîrül-ḥaķîr... en eterceme hāze'l-kitābe'l-müsemmä bi-*Kâmilî't-Ta'bîr* bi'n-naqli mine'l-lisāni'l-Fârsî ilâ'l-lisāni't-Türkî... (FMTO, 1987, s. 246, nr. 945).

4.4. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı "Muallim Cevdet K15/1"

29 satır. Mevcut kısmı 10 vr. (1b-10b arası). Harekesiz nesih yazı. Mevcut kısmı mukaddimenin "*fal ve zecr*" ile ilgili 8. faslında kalmıştır. Bk. 3.5.

Başı: (1b/2) El-ḥamdü li'llâhi'l-lezî ḥaleḳanâ mine'l-‘ademi bi'l-cüdi ve'l-kerem ve ‘allemanâ bi-te’vîli-(3)’l-eḥâdîşi ve’z-zamâ’iri mâ lem-na‘lem ve kerremenâ bi'l-‘ilmi ve'l-İslâmi ‘alâ cemî‘i-(4)’l-ümem...

Sonu: (10b/13) ... sekizinci faşl... ol (29) hafta içinde uğrı anuñ evin delüp cümle terekesin aldı. ‘Abdu’llâh yârânlarına... (cümlesinde eksik kalmıştır. Kaldığı yer TSMK Revan Köşkü 1769, vr. 19a/23, İÜ NEK TY 5026, vr 14a/1’e tekabül eder).

5. Hızır b. Abdülhâdî el-Bevazîcî tarafından Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) için Yapılan Tercüme

Bevazîcî¹⁶ doğmuş Musul’da yaşamış Hızır b. Abdülhâdî tarafından Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) için tercüme edilmiştir. Mütercim, mukaddimede Tiflîsî'nin *Kâmilü't-Ta'bîr* adlı eserini Farsçadan Türkçeye çevirdiğini tercümeyle Arapça kitaplardan ilaveler yaptığını bunun için eserini *Kevâmilü't-Ta'bîr* olarak adlandırdığını söyler.

Nüshaları:

5.1. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi “TY 97”

23 satır. 289 varak. 19,8x31,2 cm. Harekesiz nesih. Abdüşşekur bin Mahmut bin Kurt tarafından gurre-yi R[ebiyülahir] 1128/25 Mart 1716 tarihinde istinsah edilmiştir.

Başı:

(1b/1) Ḥamd u sipâs-ı bî-ḳıyâs ḥudây-râ ‘azze ve celle ki vâhid ü şamed ü ḳâdirdür. Mâlikü'l-mülki zü'l-celâl (2) ü ḥayy u nâzîrdur. Râzıḳ-ı ḥalḳ u ‘âlem-i zamâyirdür. Ḥâlîḳ-ı sipehr ü nücum-ı zâhirdür. ‘Âlem-i ğayb (3) ve dânen-de-yi bâḫın u zâhirdür. Sâtir-i ‘ayb ve şâni‘-i evvel ü âhirdür. Ve dürüd taḫıyyât ber-Ḥazret-i (4) Muḫammed-i Muştâfâ şallâ’llâhü te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem ki ḳamu enbiyâya seyyid ve fâhirdür, hâdî-i mü‘min (5) ve ḳâtil-i müşrik ve kâfirdür, muḫıbb-i ehl-i îmân ve islâm dînine nâşîrdur ve ber-yârân ve her kim aña aḳârib (6) ve ‘aşâyirdür.

Eser ve müellifi:

(1b/7) Ammâ ba‘d hicretüñ toḳuz yüz sekiz yılınıñ târiḫinde *Kâmilü't-Ta'bîr* kitâbın ki Şeyḫ Ebü'l-Fazl (8) Ḥüseyñ bin İbrâḫîm bin Muḫammed et-Tiflîsî [Yazmada: Tağallübî?] ruḫîmehü’llâhü taşnîf itmişdür der-eyyâm-ı ‘âlî-şân sulṫân-ı (8) mu‘azzam şâhenşâh-ı a‘zam seyyid-i selâṫını'l-‘Arab ve'l-‘Acem, mâlikü riḳâbi'l-ümem ‘izzü’d-dünyâ ve’d-dîn (9) ḳâtilü'l-kefereti ve'l-müşriḳin ğıyâsü'l-ğuzâti ve'l-mücahidîn sulṫânü’r-Rûm ve'l-Efrenç ve'l-Ermen (10) şümme'l-‘Arab ve'l-‘Acem ve'l-Yemen ... (11) ... es-sulṫân ibnü’s-sulṫâni'l-‘âşir-baḫn min nesli ‘Oşmân, es-su[ḫân Süleymân Ḥan] (12) eṫâle’llâhü beḳâhü ve edâme devletehü...

Mütercimi ve tercümeyle verilen isim:

(1b/13) ...bu bende-yi faḳîr a‘nî *Ḥız[r] ibn-i ‘Abdü'l-Hâdî el-Bevâzîcî* mevliden ve'l-*maḫsûlî* meskenen el-ḳâtibü bi'l-yüsrâ li-inkisâri'l-yümnâ sa‘y-i (3) belîĝ-ile ve cehd-i bî-dirîĝ-ile Fârsî lügâtden ḫarf üzre şöyle ki her kelimenin evvel (2a/1) ḫarfin ṫutup daḫı anuñ ikinci ve üçüncü ḫarfin ‘ale’t-terṫîb ri‘âyet idüp Türkiye mübeddel eyleyüp (2) adın *Kevâmilü't-Ta'bîr* ḳodı. Zîrâ ki buña aşl üzre ba‘zı yerlerine ‘Arabî kitâblardan mâ-yalîḳa bihi (3) izâfe itdi.

Sonu:

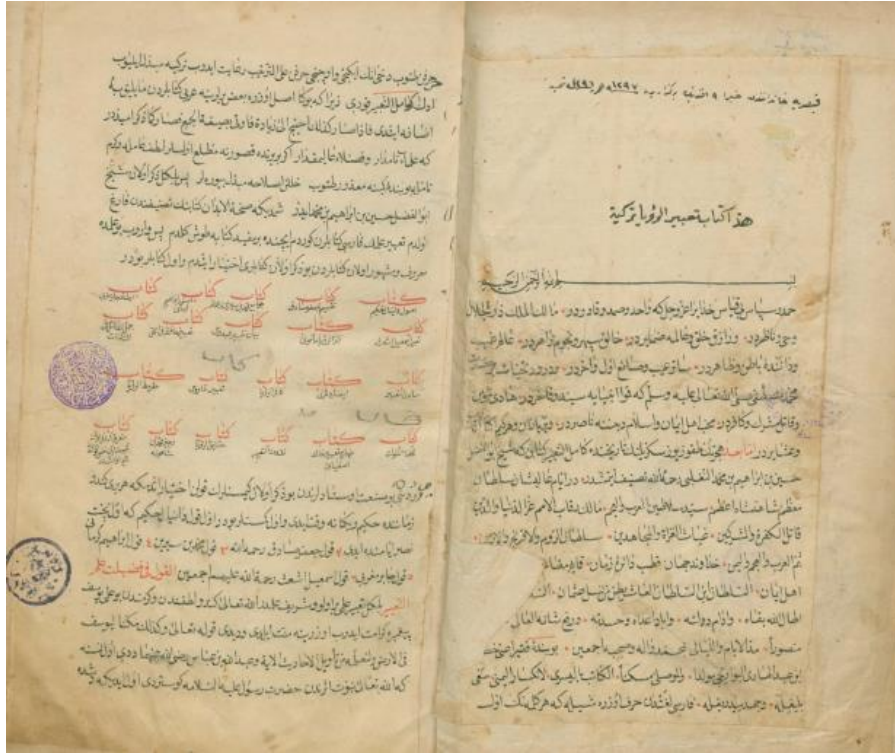
(287b/14) *Yıyesi* ve hüve’t-*ta‘âmü* bi'l-‘Arabıyyeti ve *ḫurîş* bil’l-Fârsıyyeti. Dânyâl eydür: Her ṫa‘âma ki od irişmiş (15) ola yaramaz ola. Meger ol ki cevheri ḳavî ola. Pâlûde ve ḫelvâ yir görse bunlaruñ her birisi te’vîlde mâla delâlet (16) ider. İbn-i Sîrîn eydür: Her ṫa‘âm ki yimekde

¹⁶ “Musul’un yaklaşık 125 km. güneybatısında Küçük Zap nehri üzerinde bir kasaba” (Birnbaum, 2015, s. 386).

düşvâr ve mezesüzdür anuñ te'vîli hastelik ve her ta'âm [ki] şîrîndür te'vîli (17) hoş-ayş ola. Ve eger bir kimesne kendü evinde her ta'âm ki vardı, yidi görse 'ömri âhiri olmuş ola. Ve eger bir kimesne (18) bir ölüyi ta'âm yir görse ol ta'âmıñ cinsi bahâlu ola. Ca'fer eydür: Eger bir kimesne kendüzini bir dervîşe ta'âm (19) virdi görse kayğudan ve rencden halâş bula. Ve ammâ hûriş İbn-i Sîrîn eydür: Her yiyenin ki düşde tadı hoşdur (20) ve pākizedür hayra ve eyülige delâlet ide. Ve eger bunuñ hîlâfı olsa şerre ve yaramaza delâlet ide. Eger bir kimesne kendüzini (21) sarumsağ yâ şoğan yâ yabân sarmusağı yâ bunlara beñzer nesne yidi görse hâl yaramazlığına ve iş (22) fesâdına ve bed-nâmlige delâlet ide. Ve dağı böyledür acı ve nâ-hoş yiyecek yimek düşde fakîrlige ve bî-çârelige (23) delâlet ider. İbrâhîm-i Kirmânî eydür eger bir kimesne kendüzini düşde hoş ve şîrîn tatlı yimek yidi görse (288a/1) [şâd]lige delâlet ider. Ve eger anuñ tadın türş ve acı ve şûr görse andan yidügi nesne kadarı kayğuya (2) ve endîşeye ve rence delîl ola. Ve 'ale'l-cümle her yiyemün ki tadı ve kokuşu (3) eyü degüldür anuñ yimegi düşde yaramaza delâlet ider. Ve bilgil ki (4) yiyesi satıcı düşde söz issi kişiye delâlet ider.

Ferâğ kaydı:

(288a/5) Va'llâhü a'lem bi's-şavâb. El-ğamdü li'llâhi 'ale't-tamâm ve's-şalâtü (6) ve's-selâmü 'alâ resûlihi'l-kirâm temmetü'l-kitâb (7) bi-'avni'llâhi'l-meliki'l-vehhâb 'alâ yedi turâbi (8) akdâmi'l-fuqarâ' el-muhtâc ilâ (9) rahmeti (10) rabbihi'l-ma'bûd 'Abdü's-Şekûr bin (11) Mağmûd bin Kurt ğafere'llâhü li-men yakra'u lehü ve li-mu'allimihi'l-fâtihati. Sene ğurre-yi R[ebî'ü'l-âhîr] sene 1128/[25 Mart 1716].

Resim 4. Kâmilü't-Ta'bir Tercümesi, İÜ NEK TY 97

5.2. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi "Y 7613"

21 satır. 292 varak. Harekesiz nesih. 26x18-20,5x13,5 cm. Metin baştan ve sondan eksiktir. Mevcut kısmın başı yukarıda bu grubun ilk sırasında (5.1.) tanıtılan İÜ NEK TY 97 nüshasının 2a/5. satırına; sonu ise 288a/4. satırına denk gelmektedir. Bu da başından ve sonundan birer varak düşmüş demektir.

Baş: (1a/1) (eksik) ...ışlâha mübeddel buyurular. Pes bilgil ki zikr olınan Şeyh Ebü'l-Fazl Hüseyin bin İbrâhîm bin Muḥammed raḥimehu'llâh (2) eydür: Şimdiki *Şihhatü'l-ebdân* kitabının taşnîfinden fâriğ oldum...

Sonu: (292a/5) *Yiyesi* ve hüve't-*ta'âmü* (6) bi'l-^çArabiyyeti ve *hürîş* bi'l-Fârsiyyeti... (292b/21) ...Ve ^çale'l-cümle her *ta'âmü* ki *ta*dı eyü degüldür anuñ yimegi düşde yaramaza delâlet ider. Ve bilgil... (eksik).

5.3. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi "Yazma Bağışlar 4096"

Bulunduğu kütüphanede "*Terceme-i Ta'bîrnâme-i İbn Sîrîn*" adıyla kayıtlıdır. 21 satır. 430 varak. 28,2x20-19,5x13 cm. Harekesiz nesih. Müstensih belli değildir. İstinsah tarihi 1196/1781-1782. Başında 20 varaklık fihrist var. Metin baştan eksiktir. Mevcut kısmın başı yukarıda bu grubun ilk sırasında (5.1.) tanıtılan ve her bir sayfası 23 satırdan oluşan İÜ NEK TY 97'ye göre 17b/19. satıra denk gelmektedir.

Baş: (eksik) ... "*Efeşfâküm rabbüküm bi'l-benîne ve't-teḥaze mine'l-melâ'iketi inâşen, inneküm le-teḫülüne ḳavlen 'azîmâ*" (İsrâ Suresi 40) ve eger bir kimesne (2) kanat görüp firîştelerle uçar görse eceli yakın gelmiş ola ve dünyadan tevbe ile gide. Düşde (3) firîştelere ırâqdan baḳa yanlarına varsa...

Sonu: (430a/4) *Yiyesi* ve hüve't-*ta'âmü* bi'l-^çArabiyyeti ve *hürîş* bi'l-Fârsiyyeti... (430b/9) ...Ve ^çale'l-cümle her *yiyesmüñ* (10) ki *ta*dı ve *koḳusu* eyü degüldür (11) anuñ yimegi düşde yaramaza (12) delâlet ide ve bilgil ki *yiyesi* (13) *şatıcı* düşde söz issi (14) kişiye delâlet ider.(15) Temmetü'l-kitâb.

5.4. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi "Hekimoğlu Ali Paşa 591"

17 satır. 285 varak. 18x28,5-11,5x19 cm. Talik yazı. Sayfalar cetveli. İlk varak tezhipli. Yıldızlı deri cilt. Başında fihrist var. Müstensih Sâfi mahlasıyla bilinen Cemalüddin Muhammed el-Kirmanî. İstinsah tarihi 27 Ramazan 1009/1 Nisan 1601. Tavsifi için bk. Erdoğan-Öztürk, 1995, s. 73; Naḳısoylu, 2011, s. 62-63.

Baş: (1b/1) Ḥamd u sipâs-ı bî-*ḳıyâs* ḥudây-râ ^çazze ve celle ki vâhid ü şamed ü *ḳâdirdür*...

Sonu: (285b/1) *Yiyesi* ve hüve't-*ta'âmü* bi'l-^çArabiyyeti ve (2) *hürîş* bi'l-Fârsiyyeti... (12) ...Ve ^çale'l-cümle (13) her *yiyesmüñ* ki *ta*dı ve *koḳusu* eyü degüldür anun yimegi düşde yaramaza delâlet (14) ider. Ve bilgil *yiyesi şatıcı* düşde söz issi kişiye delâlet ider.

5.5. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi "Yazma Bağışlar 7222"

23 satır. 282 varak. Nesih yazı. 35x20-23,8x12,7 cm. Başında fihrist var. Müstensih belli değil. İstinsah tarihi 1122/1710-1711. Tavsifi için bk. Naḳısoylu, 2011, s. 64-65.

Baş: (1b) Ḥamd u sipâs-ı bî-*ḳıyâs* ḥudây-râ ^çazze ve celle ki vâhid ü şamed ü *ḳâdirdür*....

Sonu: (282a/13) ...Ve ^çale'l-cümle her *yiyesmüñ* (14) [ki *ta*]dı ve *koḳusu* eyü degüldür anuñ yimegi düşde yaramaza delâlet ider. Ve bilgil ki *yıye*-(15)*si şatıcı* düşde söz issi kişiye delâlet ider.

5.6. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi "Fatih 3648"

19 satır. 327 varak. Nesih yazı. 28,1x17,5-21,8x12,8 cm. Müstensih Yûsuf ibn Muhammed el-Mavsîlî. İstinsah tarihi Zilhicce 1079/Mayıs 1669. Tavsifi için bk. Naḳısoylu, 2011, s. 64.

Başı: (1b/1) H̄amd u sipās-ı bī-ḳıyās ḥudāy-râ ‘azze ve celle ki vāhid ü ḳādirdür. Mālikü’l-mülki zü’l-celāl (2) ü ḥayy u nāzırdur...

Sonu: (327a/19) *Yıyesi* ve hüve’t-ḫā‘āmü bi’l-‘Arabiyyeti ve ḥūrış bi’l-Fārsiyyeti... (327b/13) ...Ve ‘ale’l-cümle her *yıyesmün* ḫadı ve ḳoḳusu eyü (14) degüldür anuñ yimegi düşde yaramaza delālet ider. Ve bilgil ki *yıyesi şatıcı* düşde söz issi kişiye delālet ider.

5.7. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu “D-13”

326 varak. 27x17 cm. Karton cilt (Nağısoylu, 2011, s. 59). Harekeli nesih. Filigranlı Avrupa kâğıt (Nağısoylu, 2011, s. 57).

Möhsün Nağısoylu’ya göre bu nüsha müterciminin kaleminden çıkmıştır. (Nağısoylu, 2011, s. 56; Nağısoylu, 2021, s. 1922).

Azerbaycan’da Abdullayev Tofiq Alovsoğlu tarafından 1991 yılında kandidatlık (doktora) tezi (Nağısoylu, 2011, s. 151, nr. 90) olarak çalışılmış bu nüsha üzerinde Möhsün Nağısoylu’nun da geniş bir incelemesi (Nağısoylu, 2011) bulunmaktadır.

5.8. Biblioteca Apostolica Vaticana “Vat. Turco 131”

Serlevha: *Hâzâ Kitâbü’t-Ta’bîr-nâme*. 21 satır. 303 varak. 28,5x19x5 cm. Başta 18 varakta fihrist var. Harekeli nesih yazı. Hidayetullah b. Nasıruddin b. Hacı Ali Halil el-Bağdadî tarafından 15 Cemaziyelevvel 964/16 Mart 1557 tarihinde istinsah edilmiştir. Tavsifi için bk. Rossi, 1950, s. 112-113.

Möhsün Nağısoylu’ya göre bu nüsha mütercim nüshasından (Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu D-13) istinsah edilmiştir (Nağısoylu, 2011, s. 61).

Başı: (1b/1) H̄amd ve sipās-ı bī-ḳıyās ḥudāyirâ ‘azze ve celle ki vāhid ve şamed ve ḳādirdür. Mālikü’l-mülki zü’l-celāl [ü ḥayy] (2) u nāzırdur...

Sonu: (303a/18) *Yıyesi* ve hüve’t-ḫā‘āmü bi’l-‘Arabiyyeti (19) ve ḥūrış bi’l-Fārsiyyeti... (303b/9) ... Ve ‘ale’l-cümle her *yıyesmün* (10) ki ḫadı ve ḳoḳusu eyü degüldür anuñ yimegi düşde yaramaza delālet ider. Ve bilgil *yıyesi şatıcı* düşde (11) söz issi kişiye delālet ider. V’allāhü a‘lem bi’ş-şavāb ve ileyhi’l-merci‘ u ve’l-me’āb.

5.9. Macaristan Bilimler Akademisi Kütüphanesi “Török F. 29”

248 varak, 23 satır, 28,7x19,5-21,5x15 cm. Nesih yazı. Deri cilt, zencirekli, miklepli. Müstensih ve istinsah tarihi belli değil. Zahriyede 1252/1835 tarihli fevaid kaydı var. Geniş bilgi için bk. Parlatur ve Hazai, 2007, s. 493.

“Hızır b. Abdülhadi (öl.?) adlı bir zat tarafından düzenlenmiş bu kitabın sonu eksiktir” (Parlatur ve Hazai, 2007, s. 494). Sonu bu grubun ilk sırasında (5.1.) tanıtılan İÜ NEK TY 97 nüshasında 278b/23’e tekabül etmektedir.

Başı: (1b) H̄amd u sipās-ı bī-ḳıyās ḥudāy-râ ‘azze ve celle ki vāhid ü şamed...

Sonu: (248b) (eksiktir) ...yağı düşde dört veche delālet ider.

5.10. Kevâmilü’t-Ta’bîr’in Muhtasarı

Kütüphanelerde “*Tabirname*” adıyla kayıtlı iki nüshanın *Kevâmilü’t-Ta’bîr’in* muhtasarı olduğunu tespit ettik. Bunlardan biri Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi BY3407 numarada diğeri Millî Kütüphanede Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06

Mil Yz A 6181 numaradadır. Her iki nüsha buldukları kütüphanelerde "Tabirname" adıyla kayıtlıdır. Yaptığımız karşılaştırmalar bu iki nüshanın Hızır b. Abdülhâdî el-Bevâzicî tercümesinin muhtasarı olduğunu göstermiştir. Bu muhtasarın mukaddimesi (Konya Bölge Yazma eserler Kütüphanesi BY3407, vr. 1b/1-2a/10; Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 6181, vr. 1b/1-2a/3) muhtasarı düzenleyene aittir.

Hızır b. Abdülhâdî el-Bevâzicî, tercümesine Arapça kitaplardan eklemeler yaptığını belirtmiştir (İÜ NEK TY 97, vr.2a/2-3). Bu eklemelerden biri de "akça" (Far. "direm") maddesindeki üç "hikâye"dir. (İÜ NEK TY 97, vr. 57b/18-58a/3). *Kâmilü't-Ta'bîr*'in Farsça aslında olmayan bu üç hikâye (krş. "direm" Kumeylî, 1394/2015, I, s. 440-442) bu muhtasar düzenlemenin her iki nüshasında aynen bulunmaktadır (Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi BY3407, vr. 33a/8-19; Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 6181, vr. 31a/8-18).

Bu muhtasarın "delürmek" maddesindeki Arapça bir beyit (Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi BY3407, vr. 77b/25; Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 6181, vr. 75a/1-2) ile bir hadis (Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi BY3407, vr. 78a/9; Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 6181, vr. 75a/10), Hızır b. Abdülhâdî el-Bevâzicî tercümesinde bulunduğu hâlde (İÜ NEK TY 97, vr.157b/11-12; 18) *Kâmilü't-Ta'bîr*'in Farsça aslında bulunmamaktadır (krş. "dîvâneği" Kumeylî, 1394/2015, I, s. 448). Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu örnekler iki nüshasını tespit edebildiğimiz bu muhtasarın *Kâmilü't-Ta'bîr*'in Farsça aslından değil Hızır b. Abdülhâdî el-Bevâzicî tercümesinden yapıldığını göstermektedir.

5.10.1. Konya Bölge Yazma eserler Kütüphanesi "BY3407"

Serlevhası boş bırakılmıştır. 1b tezhipli. 172 vr. 25 satır. Nesih yazı. 26x15,4-17,5x8,2 cm. Müstensihî Şeyh Ahmed-i Gülşenî. İstinsah tarihi 29 Rebiyülula 1126/14 Nisan 1714. Gaziantep İl Halk Kütüphanesinden devredilen yazmalardandır (Eski: Gaziantep İl Halk Kütüphanesi nr. 291).

Başı:

(1b/1) Bism... (2) Ĥamd-i bî-ğâyet ve şenâ-yı mâ lâ-nihâyet ol vâcibü'l-vücûd ve fâ' ilü'l-muhtâr ve şifât-ı (3) kemâlâtıla muttasıf Allâh tebâreke ve te' âlâya olsun-kim irâdet miftâhıyla kudret (4) ĥazînesi ĥapusın açup 'ilm-i kevn izhâr eyleyüp "küntü kenzen mahfiyyen eredtü (5) en-u' refê" veyâhûd "ahbebtü en-u' refê" muĥtezâsınca (6) ĥaĥâyık-ı eşyâyı irsâl eyledi. Ve daĥı şalât-ı bî-pâyân ve selâm-ı firâvân (7) ...sultân-ı kevneyn (8) ĥâtemü'l-enbiyâ ve delîlü'l-etĥiyâ resûlu rabbi'l-âlemîn şems-i cihân ve derdlere dermân (9) Muĥammed-i Muştafâya olsun-kim cemâl-ı nûrınıñ 'aksi sevâd-ı şirk ve ĥitâ-yı (10) şekk [ü] şübhe târümâr idüp... (13) ve daĥı (14) âlinden ve aşĥâbından Ĥaĥ te'âlâ râzî olsun-kim her biri... (16) ve daĥı (2a/1) 'ulemâ-yı mâzî ve bâķî fuzâlâya Ĥaĥ te'âlâ rahmetler eylesün-kim 'ilm ĥuvvetiyle tariĥ-i (2) tevĥîdde ve şirât-ı 'ibâdetde olan şübhe taşların ve şek dikenlerin gider-(3)diler. Ĥuşuşan meşayih-i ehl-i sünnetden ve mürşidîn-i cema'atden Ĥaĥ te'âlâ râzî (4) olsun-kim... (8) Ĥaĥ celle ve [a]' lâ dilimizde (9) kelimeyi tevĥîd cârî idüp envâ'-ı ezĥârâtı müyesser eyleyüp vire. Âmîn yâ rabbe-(10)'l-âlemîn. *Ammâ ba'd* el-ĥavlü fî fazli't-ta'bîr...

Sonu:

(171b/22) *Yiyesi* ve hüve't-*ta'âmü* bi'l-'Arabîyyeti ve *ĥürîş* bil'l-Fârsîyyeti. (23) Pâlûde ve henegî ĥelvâ bunlaruñ her birisi düş te'vîlinde mâla delâlet ider. Ve her ta'âm-ki (24) yimekte türş ve düşvâr ola te'vîlinde renc ve yaramaz ola ve ĥastelik ola. Ve her ta'âm-ki (25) şîrîn ola te'vîli ĥoş-ayş ola. Eger bir kimesne düşde kendü ta'âmın (172a/1) bir yırtıcı cânver aldı görse mâlına ziyân irişe. Eger bir kimesne düşde kendü (2) evinde ta'âm görüp cümlesin yidi görse 'ömrünüñ

âhiri olmuş ola. Eger bir (3) kimesne düşde bir ölüyü ta‘âm yir görse ol ta‘âmuñ cinsi bahâlu ola. Ve ammâ (4) her ta‘âm-ki tadı hoşdur ve pākizedür hayra ve eyülige delâlet ider. Ve her ta‘âm-ki (5) bunuñ hılâfidur şerre ve yaramazlığa delâlet ider. Meşelâ şarumsağ veyâ soğan (6) veyâ yabân şarumsağı ve dağı bunlara beñzer nesne yidi görse mâl yaramazlığına iş (7) fesâdına ve bed-nâmlığa delâlet ider. Ve eger kendüyi acı ve nâ-hoş yimek yidi (8) görse fakırlığa ve bî-çârelığa delâlet ider. Ve ‘ale- (9)’l-cümle her *yimek* ki dadı ve koqusı eyü degüldür (10) yaramaza delâlet ider. Ve *yimek şatıcı* (11) düşde söz issi kişiye (12) delâlet ider.

Ferağ kaydı:

Ƙad vaƘa‘a’l-ferâġu min taħriri hâzihi’l-kitâbi’l-mübâreki fî’l-yevmi’t-tâsi‘ ve’l-‘işrine min şehri Rebî‘u’l-ülâ sene sitte ve ‘işrine ve mi‘e ve elf [29 Rebiyülula 1126/14 Nisan 1714]. Ğarrerehü el-faķır en-naħif ez-za‘if el-muħtâc ilâ raħmeti rabbihi’l-laťif eř-Şeyħ Ahmed-i Ğülşeni ğafera’llâhu lehü ve’l-vâliديهü ve ahsene ileyhima ve ileyhi.

5.10.2. Millî Kütüphane Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu “06 Mil Yz A 6181”

167 varak. 25 satır. 20,3x14,5-17,7x10,2 cm. Nesih yazı. Müstensih Mahmud b. Muhammed Said. İstinsah tarihi 29 Ramazan 1201/15 Temmuz 1787.

Başı:

(1b/1) Bism... (2) Ğamd-i bî-ġâyet ve şenâ-yı mâ lâ-nihâyet ol vâcibu’l-vücüd ve fâ ilü’l-muħtâr ve şifât-ı kemâlâtıla (3) muttaşif Allâh tebareke ve te‘âlâya olsun-kim irâdet miftâhıyla ġudret ġazinesi ġapusım (4) açup ‘ilm-i kevnî izhâr... (2a/3) *Ammâ ba‘d* el-ġavlu fî fazîleti’t-ta‘bir...

Sonu:

(166b/20) *Yıyesi* ve hüve’-ta‘âmü bi’l-‘Arabıyyeti ve ġurîş bil’l-Fârsıyyeti. (21) Pâlûde ve henegî ħelvâ bunlaruñ her birisi düş te’vîlde mâla delâlet ider. Ve her (22) ta‘âm-ki yimekte türş ve düşvâr ola te’vîlde renc ve yaramaz ola ve ħastelik (23) ola... (167a/6) Ve ‘ale’l-cümle her *yimek* ki (7) tadı ve koqusı eyü degüldür yaramaza delâlet ider. Ve *yimek* (8) *şatıcı* düşde söz issi kişiye delâlet ider. (9) Temmet bi-‘avni’llâh.

Ferağ kaydı:

Ƙad vaƘa‘a’l-ferâġu min taħririhi el-ma‘rûf Ğazret-i İmâm-ı Ğazâlî aħfâdından el-Ğâc Maħmûd ibni Muħammed Sa‘id... fî’l-yevmi’s-sâbi‘ ve’l-‘işrin min şehri Ramazân sene ihdâ mi‘eteyn ve elf [29 Ramazan 1201/15 Temmuz 1787].

6. Ebubekir Paşa İçin Yapılan Mütercimi Meçhul Tercüme

Meçhul bir mütercim tarafından hakkında herhangi bir bilgi verilmeyen Ebubekir Paşa için tercüme edilmiştir. Tek nüshası Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesi 7434 numarada kayıtlıdır. Abdülbâki Gölpinarlı ferağ kaydına (“Ƙad vaƘa‘a’l-ferâġu bilâ tesvîd”) dayanarak tercümenin mütercim nüshası olduğunu sanıyorum, der (Gölpinarlı, 1994, s. 123). Yazmada herhangi bir tarih yoktur.

19 satır. 310 varak. 21,2x14,2-16,9x9,5 cm. ölçülerinde. Nesih yazı. Sayfalar suya maruz kalmış, mürekkep dağılmıştır. Başında sonradan eklenmiş iki sayfalık fihrist var. Tavsifi için bk. Gölpinarlı, 1994, s. 123. (Burada *Keşfü’z-Zünûn* (Kâtip Çelebi, 1971, II, s. 1379-1380) kaynak gösterilerek tercüme Hızır b. Abdülhâdî el-Bevâzicî’ye ait gösterilmiştir.)

Başı:

(1b/1) Sipās u minnet ol ḥudāy-ı lā-yezāle ki vāḥid ü şamed ü ḳādirdür. (2) Mālikü'l-mülki zü'l-celāl ü ḥayy u fāḫirdür. Rāzıḳ-ı ḥalḳ u 'ālem-i zamāyir-(3)dür. Ḥālik-ı sipehr ü nücüm u 'anāşırdur. Sātir-i 'uyüb ve şāni'-i (4) evvel ü āḫirdür. Ve dūrūd-ı nā-maḥdūd Muḥammed 'aleyhi'ş-şalāt ve's-selām (5) üzerine ki enbiyā üzre seyyid ve fāḫirdür. Hādī-yi mü'min ve ḳātil-i kāfir-(6)dür ve aşḫāb ve yārāni üzerine ve her ki aḳārib ve 'aşāyirdür.

Eser ve müellif adı

(1b/7) Fuḫalā-yı 'acemden fūnūn-ı ḥikmet ve 'ulūm-ı ... (mürekkep dağılmış) kütüb-i (8) müdevven te'lif ve taşnifine muvaffaḳ olan *Şeyḫ Ḥakīm Ebü'l-Fazl Ḥüseyn* (9) *bin İbrāḫīm et-Tiflîsî* rahmetü'llāhi te'ālā 'aleyh şöyle beyān ve 'ayān (2a/1) buyurur ki çün 'ilm-i ḫıbdan *Şiḫḫatü'l-ebdān* ... kitābı te'lif (2) idüp şāhenşāh-ı İrān ü Tūrān olan Ḳılıç Arslan meclisine tuḫfe (3) ve yādigār itdükde ... buyurdılar ki 'ilm-i ta'bir-i rü'yāda (4) bir kitāb-ı kāmil ve müfid ... cümle kütüb-i ta'birden müstağni olıcaḳ (5) bir kitāb-ı kāmil te'lif ve taşnif ile işāret olındıgında 'ilm-i ta'birde (6) ma'ruf ve meşhūr ve maḳbūl olan kitāblar ki... (2b/5) bu faḳir-i ḫaḳir ü kesirü't-taḳşir... (7) ol kitāb-ı nefsi lisān-ı Türkiye terceme idüp bir şāhibü'l-cüd... (8) ya'nı *Ebū Bekr Paşa* ḫazretlerinün meclis-i behcet ü... Beyt: (9) *pāy-ı melāḫi piş-i Süleymān bürden / 'ayb-est velikin hüner-est ez-mür*¹⁷ mā-şadaḳınca tuḫfe itmege lāyık gördüm bi-mennihi ve tevfiḳi.

Sonu:

(10) *Yüz: Pars* didükleri yırtıcı cānver. 'Arabca *feh* dirler. Anı rü'yāda görmek (11) düşmen zāhir olmak olur. Eger görse-ki *pars* ile ceng ve gāvḡā idüp ana ḡālib (12) olsa delıldür ki düşmeni ḳahr ide. Eger *pars* ana ḡālib ola düşmen anı ḳahr ide. Kirmāni dir ki: (13) Eger görse ki *parsı* ḫıtsa yā bir kimse ana virse delāletdür ki bir kine-dār düşmen (14) ile aña şoḫbet vāḳi' ola ve ola ki düşmendenden bir zen alup ḫatun idine. (15) Cābir-i Maḡribi dir ki: Eger *parsı* öldürüp etinden yise delālet ider ki māl-ı (16) düşmeni alup ḫarc ide. Ba'zı mu'abbirān didi-ki *parsı* öldürmek (17) kendüden ḫalḳ yüz çevirmek olur, didi.

Ferağ kaydı:

El-ḫamdü li'llāhi'l-'azizi'l-ḫamīd. Ḳad vaḳa'a'l-ferāḡu bilā tesvīd.

7. Mütercimi Meçhul Bir Tercüme

Bu tercümenin iki nüshasını tespit edebildik. İki de baştan eksiktir. Eski olanı 953/1546-1547 istinsah tarihlidir (diğeri 996/1588). Mütercimi, tercüme tarihi ve kim için tercüme edildiği belli değildir.

7.1. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi "İsmihan Sultan 306"

23 satır. 224 varak. Harekeli nesih. 32x20-24x14 cm. Müstensih belli değil. İstinsah tarihi 953/1546-1547. Baştan -muhtemelen bir varak- eksiktir. Geniş bir tavsifi için bk. Al-Kuwari, 1441/2019, II, s. 475-479, nr. 429.

Bu nüsha *Defter-i Kütübḫâne-yi İsmihan Sultân*'da "*Ta'bir-nâme*" adıyla kayıtlı olup mütercimi belirtilmemiştir (s. 29, nr. 306). Al-Kuwari ise *Keşfü'z-Zünûn*'u kaynak göstererek mütercimi olarak Hızır b. Abdülhâdi el-Bevâzici'yi göstermiş (Al-Kuwari, 1441/2019, II, s. 476) ve 953/1546-47 istinsah tarihli bu nüshanın -istinsah tarihi Kanuni Sultan Süleyman'ın hükümdarlık devrinde (1520-1566) olduğu için- mütercim hattı olabileceğini belirtmiştir (Al-Kuwari, 1441/2019, II, s. 479; Al-Kuwari, 1441/2019, III, s.

¹⁷ "Çekirge ayağını Süleyman'ın huzuruna götürmek ayıptır. Lâkin götüren karınca olursa hünerdir." (Sadi).

491). Ancak bu tercüme Hızır b. Abdülhâdî el-Bevazicî'nin Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) için yaptığı *Kevâmilü't-Ta'bîr* adlı tercümeden farklıdır.

Başı: (Başından bir varak kopmuştur):

(1b/1) ...ol kitâb-ı ta' birün tertîbi[n] ri' âyet kırup tercüme kılduk. Eger sehv [ü] haṭâ vâkı' oldısa tevakkû' oldur ki taṣḥîḥ ideler ve 'afv (2) buyuralar tâ kim şevâb-ı dü cihânî ḥâşıl ola. Ba' de-mâ bu nüṣṣa-yı şânî be-ḥazret-i kavâ'id-i devlet ve erkân-ı memleket be-yümn-i siyâdet (3) ve şükûh-ı ma' delet meclis-i ...seyyidü'l-ümerâ'i ve'l-ekâbir za'imü'l-cüyüşî'l-küberâ'i câmi' u'l-mefâhîri muḥrizü'l-me'âşiri menba' u'l-menâkıbi (4) ḥâvî'l-me'âli... mâḥî'l-mefâsid... kâmi' u'l-mefâcir zâcirü'l-'aṭâti ve a' delü'l-ḥükkâm muḥyî merâsimi'l-inşâf (5) nizâmü'd-devleti ve'd-dîn şerefü'l-İslâm ve'l-müslimîn mecdi'l-melik mâliki dîvânî'l-'adli *pâdşâ-yı mu'azzam* (عزت‌الله) edâme'llâhü 'uluvvehü (6) ḥazretleriçün vaz' kılduk tâ her şahş ki müṭâla'a kıla ümîzdür ki muşannifi ve yazanı du'â ile aña... (10) ve bu kitâbuñ bünyâdını on altı faşl üzerine ... kılmış.

Sonu:

(224a/11) *Yüz parsdur* İbn-i Sîrîn eydür: (12) Düşde *pars* bir düşmendür ki düşmenliği zâhirdür. Görse-ki *pars*-ıla ceng ider ve *pars* üzerine gâlib geldi (13) düşmenile ceng ide ve anı qahr ide. [Kirmâni] eydür: Görse-ki *pars* tıtdı yâ kimse kendüye virdi kendüyle (14) bir kin dutucı düşmen şöḥbet ide. Ve ola ki anlardan 'avrat ala. Görse-ki *parsı* varıdı kaçdı düşmen (15) [kendüden ka]ça. Görse-ki çok *parsları* var lîkin cümle kendüye muṭî' dür düşmenleri zebûn ola eli altında (16) olalar. Eger bunuñ ḥilâfin görse düşmenleri öñinde ḥor u ḥâkîr ve zebûn ola. Câbir-i Mağribî [eydür:] Görse-ki *parsı* depeledi (17) ve et[inden] yidi düşmenini qahr ide ve mâlından yiye. Ve ba' zı mu'abbirler eydürler: Görse-ki *parsı* depeledi cemî'-i ehli (18) [kendüden yüz] çevüre ve kendüye ḥayr olmaya. Görse-ki *pars* derisi yâ tüsi yâ kemügi var kendüye ol-ḳadar (19) d[üşmende]n mâl ḥâşıl ola. Görse-ki *parsa* binmişdür düşmenine gâlib ola. Görse-ki *parsı* boynına yâ arḳasına (20) götürmişdür düşmenün yükin götüre ve eli altında ola. Görse ki *pars* anı kucağına aldı yaladı ya kendü (21) *parsı* kucağına aldı öpdü düşmeden yaramazlık görmeye ve biri biriyle müdârâyıla dirile. Ca' fer-i Şâdik eydür: Görse-ki (22) *parsı*la yimek yidi düşmen şerrinden emîn ola ve andan ḥayr ve menfa'at bula. Görse-ki *pars* kendüyi ışırdı ya ṭaladı ol [kadar (23) düşman]dan kendüye zahmet yitişe. Görse-ki *parslar* sarâyında yâ mevzî'inde çağrışurlar düşmenler sebebinden kendüye 'azîm belâ (24) ve renc yitişe. V'allâhü a' lem bi's-şavâb. Temm.

Ferâğ kaydı: Temme'l-evrâk bi-'avni 'inâyeti'l-mâliki'l-ḥallâk. 953/1546-1547.

7.2. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi "Yazma Bağışlar 7153"

25 satır. 240 varak. Nesih yazı. 27x16-21,5x15 cm. Müstensihi belli değil. 7 Cemaziyelevvel 996/4 Nisan 1588 Pazartesi günü istinsah edilmiştir. Baştan 28 yaprak düşmüştür.¹⁸

Başı: Baştan eksiktir. Mevcut kısmı "*âhû: geyik*" maddesiyle başlar ve bu grubun ilk sırasında (7.1.) tanıtılan Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi İsmihan Sultan 306 nüshasında 23a/12'ye tekabül eder.

(1b/1) (eksik) ...düşde geyik dutmaḳ kendüye gökçek yüzlü câriye ḥâşıl ola. Görse ki geyigün boğazın kesdi (2) câriyenün kızlığm ala. Görse kim geyigi ensesinden boğazladı câriyeye...

¹⁸ Son varak eski numaralarla 268 yeni numaralarla 240 olarak numaralandırılmıştır. Bu da nüshanın ilk numaralandırma yapılırken tam olduğunu sonradan başından 28 yaprağın düştüğünü göstermektedir.

Sonu: (239b/16) *Yüz parsdur.* İbn-i Sîrîn eydür: Düşde *pars* bir düşmendür ki (17) düşmenliği zâhirdür... (240a/10) ...Görse-ki *parslar* sarâyında yâ mevzi'inde çağrışurlar (11) düşmânlar sebebinden belâ ve renc irişe. V'allâhü a'lem bi's-şavâb. Temmet bi-'avni'llâh.

8. Muhammed bin Nurbahş el-Hüseynî Tercümesi

Bu tercüme Det Kgl. Bibliotek (Danimarka Kraliyet Kütüphanesi) Cod. Turc. 24 numarada kayıtlıdır. Katalogda hakkında verilen bilgi sınırlıdır:

278 varak. Nesih yazı. Başından bir, 108. varaktan sonra birkaç varak eksiktir. Ebü'l-Fazl Hüseyn b. İbrahim Tiflisî'nin Farsça *Kâmilü't-Ta'bîr'*inin Muhammed b. Nurbahş el-Hüseynî tarafından yapılan çevirisidir. (Mehren, 1857, s. 60).

Başı: (Bir varak eksik) ...ki bunu meşhûr ve ma'rûf olan nefîs kitâblardan istihrâc ve istinbât eyledi. Hûşûşan Kitâb-ı Uşûl-i Dânyâl Hâkim...

Ferağ kaydından ("mütemmimühü ve mütercimühü ve muharririhü el-faķîrühü'l-haķîr el-muhtâc ilâ rahmeti'llâhi'l-meliki'l-azîmi'l-ganî Muhammed bin Nurbahş el-Hüseynî" (Mehren, 1857, s. 61) mütercim hattı olduğu anlaşılmaktadır.

Bu nüsha İstanbul'dan satın alınarak Danimarka Kraliyet Kütüphanesine kazandırılmıştır (ZDMG, 1850, 4, s. 394).

9. Mirza Hüda Beg için Mir Azam-şah tarafından 1175/1761-62 Yılında Yapılan Tercüme

Mir Azam-şah tarafından Yarkent "hâkim beg"i Mirza Hüda Beg için 1175/1761-62 tarihinde Çağatay Türkçesine çevrilmiştir. Bu tercümenin tespit edilebilen tek nüshası Staatsbibliothek zu Berlin Ms. or. fol. 916 numarada kayıtlıdır.

19 satır. 293 varak. 28x20,5 cm. ölçülerinde. Nestalik yazı. Tavsifi için bk. Pertsch, 1889, s. 180-182, nr. 162.

Bu nüsha İdris Çetin tarafından doktora tezi olarak çalışılmaktadır (2021-).

Başı:

(1b/1) Bism... (2) "*Rabbenâ âtinâ fî'd-dünyâ haseneten ve fî'l-âhireti haseneten veķinâ 'azâbe'n-nâr*" (Bakara suresi 2/201) Hâdsiz hamd [u] şenâ (3) ol hüdâyîğa kim dostları könglining âyinesin cemâl-ı zâtığa cilve-gâh éyledi...

Mütercimi:

(2a/16) ... Ammâ ba'd faķîr-i hâk-sâr ve perişân-ı rüz-gâr kem-nâmlık birle ma'rûf ve hîç-müdânlık (17) birle mevşûf *Mîr A'zam-şâh*-ı miskîn mu'tasım bi-ħabli'llâhi'l-metîn...

Sunulduğu kişi, tercüme tarihi ve sebebi:

(2a/18) ... zamân (19) ümerâlarının muķtedâsı ve devrân kâm-kârlarının pîşvâsı ħükümet gül-zârının gül-i sîr-âbı (2b/1) ve aşâlet şadefining dürr-i nâ-yâbı ... (2b/10) ki *Mîrzâ Hüda Béğ* şâhib-kemâl a'nî (11) ħâzret-i ħâkim bég te'riħķa *ming yüz yétmiş béş* érdi-kim âftâb-ı 'âlem-tâb (12) zerre cânibiğa tâbiş kılğan-dék işâret-i 'âliyye ve beşâret-i müte'âliyyeleri bu bende-yi muħaķķar (13) cânibiğa yüzlendi kim ta'bîr kitâblarıdın mecmû'a'idür kim... pes bu kitâb-ı (16) şîrîn-ħiţâb Fârsî luğatıdın Türkî elfâzığa kélgey tâ bu Moğoliyye ħalkı kim (17) tilleri Türkîdür ol kitâbning ma'nisidin behre alğaylar...

Tercümede tutulan yol:

(3a/11) Ammā bu kitāb Fārsī lafzı birle taşnif tapkaç. (12) Her némerse 'î kim tüşde vâkı' bolsa şol némersening evvelkı harfını i' tibār kılıp ta' bîr aytıp-(13)durlar. Meşelen her némerse 'î kim lafz-ı Fārsī yâ ' Arabî bilen tüşde vâkı' bolupdur eger evvelkı (14) harfı *elif* bolsa ta' bîrini *bâb-ı elif*de beyân kılınır eger *bî* bolsa *bâb-ı bî*de ' alâ hâzâ'l-kıyās. (15) Men hem tağayyür bérmeş şol şüretde Türkî lafzige keltürdüm ve *Kâmilü't-Ta'bîr* at kıyodum. (16) Bir muqaddime yégirme tokkuz bâb birle zabt ve ser-encâm bérdim...

Sonu:

(293b/2) *Hümây*... (12) ...Eger *hümây*ğa ok atıp tüşese delâlet kıılır ki uluğları (13) ğıybet kıılır. Eger *hümây* kişini kıanadı birle sokup yâ çokup tüşese uluğların ğam ve ziyân yétkey.

Ferağ kaydı: (293b/14) va'llāhü a' lem bi'ş-şavāb temmet tamām.

Şod be-tevfîk-i ğudây-ı lâ-yenām

İn kitābet rûz-i se-şenbeh tamām¹⁹

Resim 7. *Kâmilü't-Ta'bîr Tercümesi*, Staatsbibliothek zu Berlin Ms. or. fol. 916

Sonuç

Kâmilü't-Ta'bîr Hubeş et-Tiflisî'nin Anadolu Selçuklu sultanı II. Kılıçarslan'a (1115-1192) sunduğu rüya yorumları ile ilgili Farsça eseridir. Dünyanın çeşitli kütüphanelerinde 100'ü aşkın nüshası vardır. Tahran'da 1849 yılından itibaren farklı kişiler tarafından defalarca basılmış, tenkitli neşri 2015 yılında Muhtar Kumeyli tarafından gerçekleştirilmiştir. *Kâmilü't-Ta'bîr* Kum, Bombay, Lahor, Duşanbe, Taşkent ve İstanbul'da da basılmıştır. Urduca, Tacikçe ve Türkçeye çevrilmiştir. Nüshalarının çokluğu, günümüzde hâlâ basılıyor olması, Türkçeye birkaç kez tercüme edilmesi şüphesiz çok beğenildiğini göstermektedir.

¹⁹ Bu beyit başka Çağatayca eserlerin de ferağ kaydında görülür. Örneğin *Miftâhü'l-èAdl*'in Ali Şir Nevayi Kütüphanesi nüshasında (Seyhan, 2012, s. 27, 415) aynen; *Şerhü'r-Risale Fî't-Tasavvuf* (Özkan-Nalbant, 2011, s. 143) ile *Cümcümenâm*'de (Toker ve Uygun, 2017, s. 16, 163) gün adı farklı olarak (sırasıyla "yek-şenbeh" ve "penç-şenbeh") bulunmaktadır.

Alfabetik bir tabirname olan eserin Türkçe tercümelerini madde başları yönünden üç gruba ayırabiliriz (bu makalede 8. sırada tanıttığımız Muhammed bin Nurbahş el-Hüseynî tercümesini göremedik):

1. Madde başları *iki dilli* (Farsça-Türkçe) olan tercümeler

Tercümelerin çoğu bu gruba girer. Bu gruptaki tercümelerde Farsça madde başlarının alfabetik sıralaması eserin aslında olduğu gibi korunmuş yanlarına Türkçe karşılıkları eklenmiştir.

Örnekler (her grubun ilk sırasında tanıtılan nüshasından seçilmiştir):

hâr: diken Muhammed bin Sîrî'nin eydür düşde *diken* görmek borçdur. (1. tercüme)

hâr: diken İbn-i Sîrî'nin eydür ki *diken* görmek düşde borçdur. (2. tercüme)

hâr: dikendür İbn-i Sîrî'nin eydür düşde *diken* görmek borçdur. (7. tercüme)

hâr ya' nî diken İbn-i Sîrî'nin eydür *diken* görmek düşde borcu ola. (4. tercüme)

hâr ya' nî tiken İbn-i Sîrî'nin aytur *tiken* tüşde delâlet kıılır qarzğa. (9. tercüme)

2. Madde başları *üç dilli* (Türkçe-Arapça-Farsça) olan tercümeler

İki tercümede madde başları üç dillidir. Hızır b. Abdülhâdî el-Bevâzicî'nin Kanuni Sultan Süleyman için yaptığı tercümede madde başları *Türkçedir*. Türkçe madde başlarının yanında *Arapça* ve *Farsça* karşılıkları verilmiştir. Ebubekir Paşa için yapılan çeviride ise madde başları *Farsçadır*. Farsça madde başlarının yanında *Türkçe* ve *Arapça* karşılıkları verilmiştir:

Pars ve hüve'l-*fehdi* bi'l-*Arabîyyeti* ve *yüz* bil'l-*Fârsîyyeti*. (5. tercüme)

Yüz: Pars didükleri yırtıcı cânver. *Arabca fehd* dirler. (6. tercüme)

3. Madde başları *tek dilli* (Türkçe) olan tercüme

Bu gruba bir tercüme girer. Sultan II. Murad devrinde yapılan tercümede madde başları *Türkçedir*. Türkçe madde başlarının diğer dillerde karşılıkları verilmemiştir. Örnek:

diken: Muhammed bin Sîrî'nin eydür düşde *diken* borçdur. (3. tercüme)

*Kâmilü't-Ta'bîr'*in Türkçe tercümeleri arasında nüshası en çok olan tercüme on bir nüsha ile II. Murad devrinde yapılan tercümedir. Bunu (muhtasarı dâhil) yine on bir nüsha ile Hızır b. Abdülhâdî el-Bevâzicî tercümesi takip eder. Her iki tercümenin madde başlarının Türkçe olmasının bunda etkisi büyüktür.

Kısaltmalar

İÜ NEK: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi

nr. : Numara.

TSMK : Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi

TY : Türkçe Yazmalar

s. : Sayfa.

vd. : ve diğerleri.

vr. : Varak.

Yz. : Yazma, el yazması.

Kaynaklar

- Ateş, A. (1945). Hicrî VI-VIII. (XII-XIV.) Asırlarda Anadolu'da Farsça Eserler, *Türkiyat Mecmuası*, 2-3(2), 94-136.
- el-Bevâzicî, Hızır b. Abdülhâdî, *Kevâmilü't-Ta'bîr*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi Y 7613; Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. Turco 131; İÜ NEK TY 97; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Fatih 3648; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa 591; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar 7222; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar 4096.
- Birnbaum, E. (2015). *Ottoman Turkish and Çağatay MSS in Canada, A Union Catalogue of The Four Collections*. Leiden-Boston: Brill.
- Birnbaum, E. (2016). Superstitious Tough Guy? Yavuz Sultan Selim and Dream Interpretation. *Turkish Language, Literature and History, Travelers' Tales, Sultans, and Scholars Since The Eighth Century*, (Edited by Bill Hickman and Gary Leiser). London and New York: Routledge, 46-52.
- Bland, N. (1858). On the Muhammedan Science of Tâbîr, or Interpretation of Dreams. *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, 16, 112-171.
- Bonelli, L. (1892). *Catalogo Dei Codici Arabi, Persiani e Turchi Della Biblioteca Casanatense*. Firenze: Stabilimento Tipografico Fiorentino.
- Cunbur, M.-vd. (1999). *Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Çelebioğlu, Â. (1975). Yazıcı Sâlih ve Şemsiyye'si. *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, 1, 171-218.
- Çetin, İ. (2022). Hubeyş Et-Tiflisî'nin Hayatı ve Eserleri Üzerine. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 169-186.
- Defter-i Kütübhâne-yi İsmihan Sultân* (1310/1892-93). Dersaadet: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- Dmitrieva, L. V. (2002). *Katalog Tyurkskih Rukopisey İnstituta Vostokovedeniya Rossiyskoy Akademii Nauk*, Moskva: İzdatelskaya Firma «Vostochnaya Literatura» RAN.
- Erdoğan-Öztürk, A. (1995). Türkçe Yazma Tabirnameler. *Bir, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 4, 71-76.
- Ergin, M. (1950). Bursa Kitaplıklarındaki Türkçe Yazmalar Arasında. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 4(1-2), 103-132.
- Fliege, J. (1982). *Die Handschriften der Ehemaligen Stifts- und Gymnasialbibliothek Quedlinburg in Halle*. Halle, Saale: Univ.- u. Landesbibliothek Sachsen-Anhalt.
- FENHA (1390/2011). *Fihristegân-ı Nüşahâ-yi Hattî-yi İrân* (Union Catalogue of Iran Manuscripts) (haz. Mustafa Derâyetî), (C. 1-45). Tahran: Sâzmân-ı İsnâd u Kitâbhâne-yi Millî-yi Cumhûrî-yi İslâmî-yi İrân.
- FMTO (1987). *Fihrisü'l-Mahtûtatî't-Türkiyyeti'l-Osmâniyye el-Leti İktenethâ Dârü'l-Kütübi'l-Kavmiyye Münzû 'Âm 1870 Hattâ Nihâyeti 1980*, C. I. Kahire.
- Gölpınarlı, A. (1994). *Meolâna Müzesi Yazmalar Kataloğu IV*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Güven, A. M. (2021). *Müstakim-zâde Süleyman Sa'deddin Efendi'nin Kânûnu'l-Edeb Tercümesi* (Tahkik 3. ve 4. Cilt). Doktora Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Häsâniy, M. (2008). *Husâyn İbn İbrâhim Muhâmmâd at-Tâflisiy: Mukâmmâl Tuş Tä'birnâmâsi*. Tâşkânt: Mâvârâunnâhr. [Хусайн Ибн Иброхим Мухаммад ат-Тафлисий: كامل

التعبير "Комил ут-Таъбир" Мукаммал Туш Таъбирномаси, (Таржима: Махмуд Хасаний). Тошкент: Мовароуннахр].

<https://www.christies.com/lot/lot-abu-al-fadl-kamal-al-din-hubaysh-bin-ibrahim-5556059/?from=salesummary&intObjectID=5556059&lid=1> [Erişim Tarihi: 10.07.2023].

<https://www.sothebys.com/en/buy/auction/2020/arts-of-the-islamic-world-india-including-fine-rugs-carpets/kamal-abu-al-fadl-b-hubaysh-b-ibrahim-tiflisi> [Erişim Tarihi: 10.07.2023].

İzgi, C. (1998). Hubeyş et-Tiflîsî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 18, s. 268-270). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kâmilü't-Ta'bîr Tercümesi, Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Genel 4952; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Belediye Yazmaları 0.55; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet K15/2; İÜ NEK TY 6630/1; İÜ NEK TY 6631; Kayseri Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesi Raşid Ef. 1374; Millî Kütüphane, Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 9890; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya 1732; Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud 6237.

Kâmilü't-Ta'bîr Tercümesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet K15/1; İÜ NEK TY 5026; TSMK Revan Köşkü 1769.

Kâmilü't-Ta'bîr Tercümesi, İÜ NEK TY 4650; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Burdur İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu 15 Hk 2005.

Kâmilü't-Ta'bîr Tercümesi, Mevlâna Müzesi İhtisas Kütüphanesi 7434.

Kâmilü't-Ta'bîr Tercümesi, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi İsmihan Sultan 306; Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar 7153.

Kâmilü't-Ta'bîr Tercümesi (Muhtasar), Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi BY3407; Millî Kütüphane Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 6181.

Kara, S. (2019). *Ebü'l-Fazl Hubeyş bin İbrâhim bin Muhammed el-Mütatabbib et-Tiflîsî: Kitâb-ı Beyân-ı Sınâ'ât (Giriş, Dil Özellikleri, Metin, Dizin)*. İstanbul: Kriter.

Kâtip Çelebi (1971). *Keşfü'z-Zünûn 'an Esâmî'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, C. II. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Kıran, M. (2011). *Usûlü'l-Melâhim (Çeviri Yazılı Metin-Gramer İncelemesi)*. Yüksek Lisans Tezi. Manisa: Celal Bayar Üniversitesi.

Kumeylî, M. (1394/2015). *Ebü'l-Fazl Hubeyş bin İbrâhîm-i Tiflîsî: Kâmilü't-Ta'bîr, Eserî Câmî' be-Zebân-ı Fârsî der-H'âb-güzârî ve Ta'bîr-i Rü'yâ*, C. I-II. Tahran: Mîrâs-ı Mektûb.

Al-Kuwari, E. H. S. (1441/2019). *Fihrisü'l-Mahtûtâtî'l-Arabiyyeti ve't-Türkiyyeti ve'l-Fârsiyyeti fî Mektebeti İsmihan Sultân*, C. I-III. İdlîb: Menşûrâtü Merkezi's-Seyyidi'd-Dağım.

Mehren, A. F. (1857). *Codices Orientales Bibliothecæ Regiæ Hafniensis, Pars Tertia: Codices Persicos, Turcicos, Hindustanicos &c. Continens*. Hafniæ: Ex Officina J. H. Schultzii.

Memmedli, Ş. (2018). *Gürcistan'da Türk Edebiyatı (Başlangıç Dönemi)*. Erzurum: Fenomen.

Mir Azam-şah, *Kâmilü't-Ta'bîr Tercümesi*, Staatsbibliothek zu Berlin Ms. Or. Fol. 916.

Nağısoylu, M. (2011). *XVI Əsr Azərbaycan Tərcümə Əsəri "Kəvamilüt-Təbir (Filoloji-Tekstoloji Araşdırma, Əsərdən Parçalar)*. Bakı: Elm və Təhsil.

- Nağisoğlu, M. (2021). Kevamil Et-Tabir Eserinde Farsçadan Tercüme Yoluyla Kelime Üretimi. VIII. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, Ankara 22-26 Mayıs 2017, Ankara: Türk Dil Kurumu, II, 1921-1935.
- Özkan-Nalbant, B. (2011). *Çağatay Türkçesiyle Şerhü'r-Risale Fi't-Tasavvuf, İnceleme-Metin-Dizin*. İstanbul: Bilgeoğuz.
- Özpinar, R. (2019). *Lutfu'llah b. Fazlu'llah'ın Kâmilü't-Tabîr (Tabîr-nâme) Tercümesi (2a-100b Varakları Arası)*. Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi.
- Öztürk, M. (2021). *Türk-İslâm Edebiyatında Sözlük Yapım Çalışmaları ve Müstakîm-zâde'nin Kânûnü'l-Edeb Tercümesi (Tahkik 1. ve 2. Cilt)*. Doktora Tezi. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Parlatır, İ. ve Hazai, G. (2007). *Macar Bilimler Akademisi Kütüphanesi'ndeki Türkçe El Yazmaları Kataloğu*. Ankara: Türkiye bilimler Akademisi.
- Parmaksızoğlu, İ. (1959). Manisa Kütüphaneleri. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 8(1), 17-22.
- Pertsch, W. (1889). *Die Handschriften-Verzeichnisse der Königlichen Bibliothek zu Berlin. Sechster Band. Verzeichniss Türkischen Handschriften*. Berlin: A. Asher&Co.
- Rossi, E. (1953). *Elenco Dei Manoscritti Turchi Della Biblioteca Vaticana*, Vaticano: Biblioteca Apostolica Vaticana.
- Seyhan, T. (2012). *Pâdişâh Hôca Külliyyâtı 1: Miftâhü'l-'Adl*. İstanbul: Kesit.
- Taşkın, S. (2022a). Eski Oğuz Türkçesine Ait Bir Tabirname: Kâmilü't-Ta'bîr. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 27, 123-129.
- Taşkın, S. (2022b). *Kamilü't-Tabir-name Tercümesi (2a-65b), (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkibasım)*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- et-Tiflisi, H. (1265/1849). *Kâmilü't-Ta'bîr*. Tahran: Dârü'l-hilâfe.
- et-Tiflisi, H. *Kâmilü't-Ta'bîr*. Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Ayasofya 2007, 2008, 1727; Çelebi Abdullah 226; Hacı Selimağa Yazma Eser Kütüphanesi 545M[ükerrer].
- Toker, M. ve Uygun, M. (2017). *Çağatayca Cümcümenâme*. Konya: Palet.
- TÜYATOK (2000a). *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu, Burdur I*. Tülin EGE (Proje Sorumlusu), Dursun KAYA (Proje Yürütücüsü). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Başkanlığı.
- TÜYATOK (2000b). *Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu, Isparta*. Tülin EGE (Proje Sorumlusu), Dursun KAYA (Proje Yürütücüsü). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Millî Kütüphane Başkanlığı.
- Uluçay, Ç. (1959). Bayazıd II. in Âilesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 10(14), 105-124.
- Usûlü'l-Melâhim Tercümesi*. Konya Koyunoğlu Şehir Müzesi ve Kütüphanesi 12040/2; Millî Kütüphane Millî Kütüphane Yazmaları Koleksiyonu 06 Mil Yz A 3018.
- Uzun, M. F. (2022). *II. Murat Dönemine Ait Kâmilü't-Tâbir Tercümesinin Dil İncelemesi, Tenkitli Metni ve Dizini Hazırlanarak Dil ve Edebiyat Eğitimi Yönüyle İncelenmesi*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Yaman, H. (2013). *Ta'bîrnâme-i Fârsî (Çeviri-İnceleme)*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.

- Yazar, S. (2016). İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'ndeki El Yazmaları Kataloğu. *Türkiyat Mecmuası*, 26(1), 339-446.
- Yazıcı, T. (2004). Ğobayş b. Ebrâhim b. Moĥammad Teflisi. *Encyclopædia Iranica*. (C. 12, s. 415-416). New York: Bibliotheca Persica Press.
- Yılmaztekin L.-vd. (2017). Hüseyin b. Muhammed İbrahim el-Tiflisî: *Rüya Tabirleri*. İstanbul: İmam Rıza Dergâhı. 3. Baskı.
- ZDMG (1850). Aus Einem Briefe Des Dr. Mehren. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*. 4, 394.